

Fig. 1. Ydre, set fra sydøst. HJ fot. 1989. - Exterior seen from the south-east.

VISKINGE KIRKE

SKIPPINGE HERRED

Kirken er i Roskildebispens jordebog anført med to mk.¹ 1444 nævnes en sognepræst,² og fra 1453 kendes et brev, hvorved Roskildebispen indsatte en sognepræst i Viskinge samt annekset Avnsø.³ 1493 siges det udtrykkeligt, at Roskildebispen har jus patronatus.⁴ 1567 havde sognet 24 tiendeydere,⁵ og kirken var kongeligt ejet,⁶ indtil historikeren, kancelliråd Niels Slange 29. aug. 1699 fik skøde på patronats- og kaldsret (sml. altersølv, -stager og ðklokke).⁷ Efter denne erhvervedes rettighederne af den kongelige generalbygmester, Johan Conrad Ernst (sml. ðbegravelse i nordkapellet), der siden 1724 var ejer af Avnsøgård.⁸ 28. dec. 1750 købte general Christian Lerche gården og dens kirker af fru etatsrådinde Ernst,⁹ hvorefter kirken lå under Lerchenborg (sml. messehagel og ðalterklæde). 1804 gav den daværende grev Lerche kon-

gen skøde på jus vocandi.¹⁰ Ifølge skøde af 24. juni 1853 ejedes kirken nu af baron Vilhelm Lerche (sml. kirkegårdsmonumenter) til Birkendegård (Vørslev sogn), der året forinden var udskilt fra stamhuset.¹¹ Overgang til selveje fandt sted 25. juni 1908.

Møntfund. Ved harpning af fyld fra gulvene i kirken 1965 fandtes 32 mønter, heraf 26 danske fra Christoffer II til Christian IX, to norske fra Frederik IV og Frederik V, tre mecklenborgske hulpenninge og en witten fra Stralsund 1515.¹²

Foruden mønterne indleveredes til Nationalmuseet **fund*, hovedsagelig fra harpning af gulvenes fyld og omfattende dels diverse bygningslevn såsom flisefragmenter, vinduesglas, blysprosser, tagsten (munk), dels personlige ejendele i skikkelse af knapper, kridtpiber m.v. og endelig en række kistebeslag.¹³

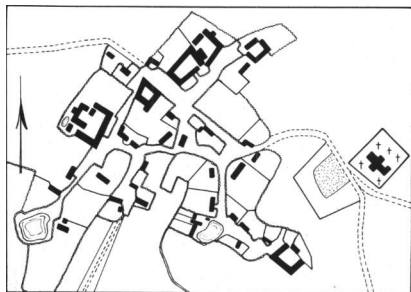

Fig. 2. Landsbyplan 1806. - *Village map.*

Kirken, hvis tårn skal have tjent som sømærke (s. 1866), ligger højt på et bakke drag i den østlige udkant af landsbyen, der først i nyere tid er vokset herud (jfr. fig. 2). Fra kirkegården, hvis højeste punkt ligger under koret, er der nu en storslået udsigt, navnlig mod vest og nord. Kirkegården har delvis bevaret gamle grænser mod syd, vest og nord, eftersom den hverken har kunnet udvides mod den gamle landevej i syd (nu Kirkebakken) eller i vest, hvor terrænet falder brat mod landsbyen. Først 1933 blev en tiltrængt udvidelse mod øst taget i brug,¹⁴ og i

Fig. 3. Inderside af låge i kirkegårdens sydvestre hjørne (s. 1858). HJ fot. 1989. - *Gate in the south-west corner of the churchyard seen from the inside.*

1960'erne er et større areal tillagt på det skrånende terræn nord for den gamle kirkegård.

Kirkegårdens hegn og indgange. Den gamle del hegnes af mure, der fortrinsvis er sat af store teglsten, hvilende på høj sokkel eller syld af rå kampesten og enkelte kvadre. Fire-fem meter øst for sydvesthjørnet findes i murens yderside en sten med *skål formede fordybninger*.¹⁵ Murene er formentlig af middelalderlig oprindelse, hvilket tillige gjaldt den fæstmur, som fjernedes ved udvidelsen (jfr. fig. 4).¹⁶ Sydmuren, der udvendig prydes af et fornyet? savskifte er i øvrigt ved en regulering og sænkning af landevejen 1937 underfanget med kløvsten og for den østre dels vedkommende befæstiget med cement.¹⁷ Murene, der står hvidtede og afdækket med indadvendte vingesten, repareredes i 1660'erne med såvel vingetegl som munke og nonner.¹⁸ - Østudvidelsen hegnes af samtidige kløvstensmure med afdækning af vingesten, mens kirkegårdens yngste afsnit skærmes af levende hegn.

Samtlige ældre indgange findes i syd mod Kirkebakken. Hovedindgangen er ud for våbenhuset og har oprindelig fungeret som køreport, men er nu efter kirkegårdsudvidelsen og landevejens regulering forbeholdt fodgængere og forsynet med udvendig trappe. Dens piller er antagelig fra 1800'ernes anden halvdel. De har udvendige korsblændinger og afdækkes af små seldtage over bloktandgesims - en type, som ses benyttet ved de fleste af Lerchenborgs kirker.¹⁹ På indersiden er der kramper til ældre låger. Porten synes i øvrigt ombygget flere gange i forrige århundrede.²⁰ Således siges det 1827, at »hvælvingen« (d.e. en muret bue) til den for få år siden opmurede indgang bør nedtages og siderne forhøjes, da »ingen kan passere oprejst igennem«. - Betydelig ældre, muligvis fra 1600'erne, er den fladbuede, indvendig fælsede fodgængerlåde (fig. 3) i det knækkede sydvesthjørne, som fulgte den gamle landevejs slyngeformede forløb. En tilsvarende *portal* i sydøsthjørnet (jfr. fig. 4) var 1862 blændet og blev nedrevet ved kirkegårdsudvidelsen 1933.¹¹ I stedet indsattes her i den nye kløvstensmur en køreport, lukket af gråmalede trætræmefløj, svarende til de øvrige åbninger. For sydvestlågens

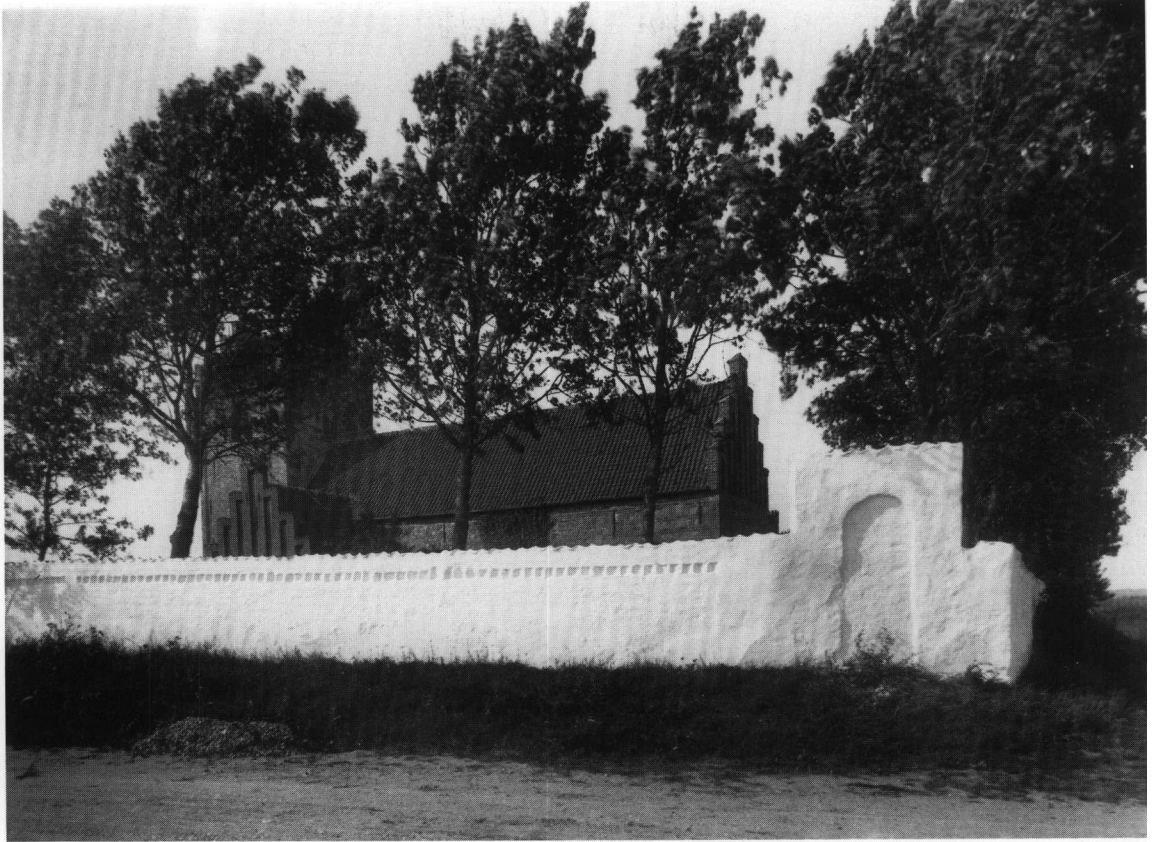

Fig. 4. Kirke og kirkegårdsmur med blændet $\ddot{t}$ låge (s. 1858) set fra landevejen i syd. P. Hauberg fot. 1896. - Church and churchyard wall with bricked up $\ddot{t}$ gateway seen from the south.

vedkommende er *gangjern* og *klinkefald* (jfr. fig. 3) dog ældre, muligvis fra 1600'rne.²¹ - Forbindelsen til kirkegårdens yngste afsnit er tilvejebragt ved gennembrydning af den gamle nordmur.²²

Langs øststudvidelsens inderside er plantet bornholmsk røn, mens de store træer, som tidligere dannede læbælte inden for ringmuren (jfr. fig. 4), forlængst er fældede.

Bygninger m.v. på kirkegården. I kirkegårdens nordvestre hjørne er o. 1975 opført en *toilet- og redskabsbygning* (arkitekt A. Monrad Hansen). Den hvidkalkede, teglhængte bygning afløste et $\ddot{t}$ nødtøftshus sammesteds, tidligst nævnt 1921.¹¹ - 1665 blev en $\ddot{t}$ kirkelade nedbrudt.²³ Før vejreguleringen lå der uden for kirkens sydmur, vest for portalen, et $\ddot{t}$ kalkhus af uvis alder.²⁴

BYGNING

Kirken består af romansk skib, muligvis fra 1200'nes begyndelse, hvis tilhørende $\ddot{t}$ kor i senmiddelalderen afløstes af et langhuskor med sakristi på nordsiden. Endvidere er der tre andre middelalderlige tilbygninger, af hvilke et kapel i nord senest er rejst i første del af 1400'rne, mens tårnet i vest og våbenhuset mod syd antagelig er yngre. Orienteringen afviger stærkt mod syd.

Den romanske stenkirke adskiller sig fra tidens typiske landsbykirke ved sit vestparti med $\ddot{t}$ herskabspulpitur, hvorfor en stormand må formodes at være initiativtager til byggeriet. To enkeltheder - det oprindelige kors usædvanlige proportioner, men navnlig et granitrelief fra den nedrevne korbue? - indikerer, at bygherren skal

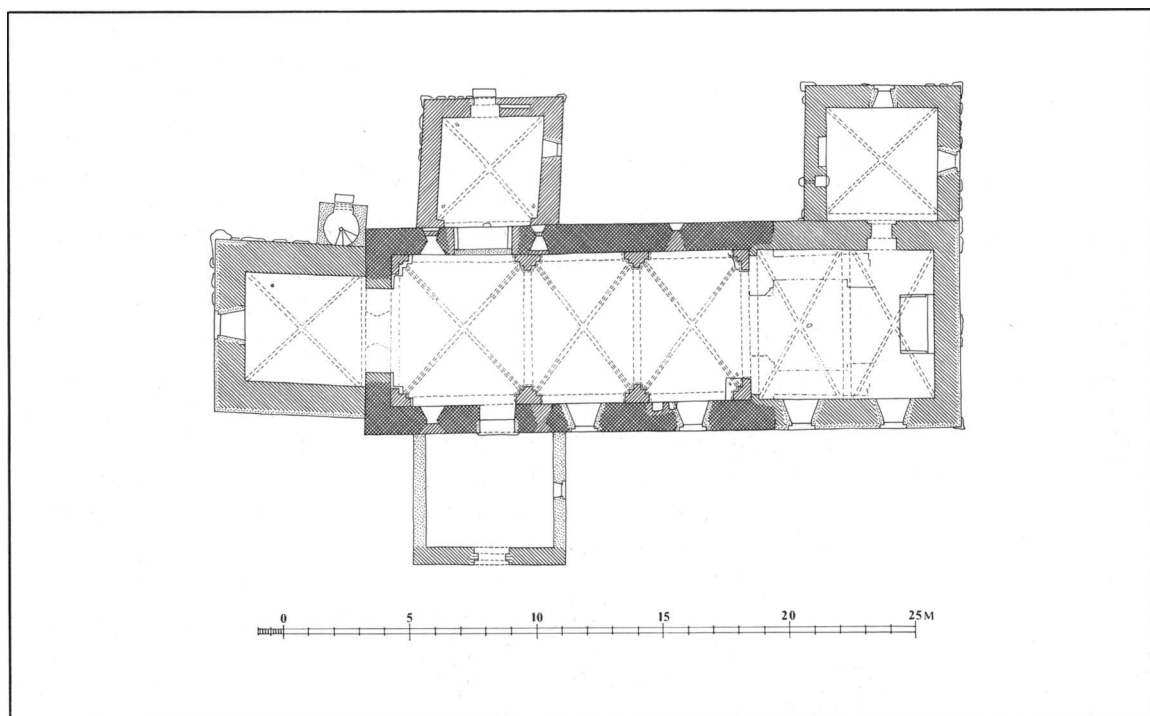

Fig. 5. Plan. 1:300. Målt af Per Godtfredsen 1966, udgravning ved KdeFl 1965 og tegnet af Marianne Nielsen 1989. Signaturforklaring s. 9. - *Ground-plan. Key on p.9.*

søges blandt medlemmerne af den magtfulde Hvideslægt og dateres til tiden o. 1200.

Ved kirkens restaurering 1965 påvistes fundamenter til nordre halvdel af det romanske *†kø* (jfr. fig. 5), som har haft *†apsis*. Fundamentet bestod af rå og kløvet kamp, hvorover sokkelskifte, der stod bedst bevaret ved nordøsthjørnet. Det 19 cm høje skifte var kvaderhugget udvendig, mens materialet mod det indre var kløvet. Levn af apsiden var forsvundet ved senere begravelser i koret foran det nuværende alter, men indirekte gav den sig til kende gennem nordre vange til en apsisbue. Det forsvundne kors udstrækning i kirkens længdeakse - kun ca. tre meter - er usædvanlig beskeden. Tilsvarende forhold kendes bl.a. fra Soderup²⁵.

Også det bevarede skib er opført af rå og kløvet marksten, lagt i nogenlunde jævne skifter mellem kvadersatte hjørner. Vinduerne er ligeledes sat af kamp med støbte stik af svagt til-dannede, dvs. kløvede eller udsøgte 'trekantede'

sten. Murværket står indvendig med dækkende pudslag, der strækker sig ind i vinduessmigen. Tilsvarende ses udvendig, hvor levn af oprindelig murbehandling er bevaret bag tilbygningerne; her spores tillige rester af hvidtning. På vestgavlens yderside strækker pudslaget sig op til tagfodshøjde, mens selve gavltrekanten nu kun dækkes af udglattet fugemørtel med kvaderridsning. Skibets oprindelige murhøjde andrager i sydøst ca. 5,35 m, i nordøst ca. 5,45 m.

Døre og vinduer. Syddøren er i brug, mens norddøren forsvandt allerede i middelalderen, da kapellets arkadeåbning indsattes. På et punkt er den bevarede dør usædvanlig, idet dens ydre rundbue (nu nærmest kurvehanksbuet på grund af udvidelse i nyere tid)²⁶ fremhæves med et 10-12 cm tykt udkraget led (jfr. fig. 6), hvis uregelmæssige forløb tyder på, at det er sat af marksten, svarende til vinduernes stik. Dørens indvendige niche afdækkes af to egeplanker, hvoraf den inderste er meget bred og 6-8 cm

tyk. På åbningens vestre hjørne ses en *kvader* med *skålformet hul*, jfr. våbenhus. - Levninger af norddørens udkragede »bryn« er synlige fra ligkapellet (jfr. fig. 6).

Der er to vinduer af normal form i hver langmur, foruden to cirkelåbninger vest for dørene. Vinduerne er senest tilmuret i forbindelse med hvælvslagningen og står for nordsidens vedkommende synlige som udvendige blændinger; sydsidens to østlige er derimod til dels borttaget af senere lysåbninger. Efter kirkens istandsættelse 1965 er de to cirkelåbninger tillige synlige som indvendige nicher, mens det midterste nordvindue lige siden hvælvslagningen har stået delvis åbent mod loftsrummet. De rundbuede vinduers form kendetegnes ved den yderligt liggende, kun ca. 17 cm brede lysning. I ydre murflugt måler midtervinduet ca. 130x62 cm, indvendig er bredden ca. 90 cm og issepunktet sidder her 80 cm under murkronen. Cirkelvinduerne 35-40 cm brede lysninger er derimod anbragt omtrent midt i murlivet; den udvendige bredde er i nord ca. 70 cm, i syd ca. 65 cm og indvendig måles ca. 105 cm. Det søndre sidder

ca. 100 cm under murkronen. Ved genåbningen 1965 fandtes levn af blysprosser i det nordre cirkelvindue (inv. nr. D 291/1965).

De to cirkelvinduer, hvortil antagelig har sluttet sig et tredje, senere udvidet, i gavlen (se nedenfor), fremhæver skibets vestparti som ramme om en særlig indretning - et herskabs-pulpitur.

Indre. Ved kirkens restaurering i forrige århundrede er murkronen på skibets sidemure ombygget og rettet op, hvorfor det er vanskeligt at afgøre, hvorvidt tloftsbjælkerne har været indkapslet i murværket eller hvilet på dette. - En ornamenteret granitkvader, genanvendt i våbenhusets sokkel (s. 1865) har muligvis tjent som *kragbånd*? i den oprindelige korbue.

Det forsvundne *†herkabspulpitur* er som beskrevet fremhævet i eksteriøret ved vestendens cirkelvinduer - et mønster, som kendes fra enkelte andre af tidens mere statelige landsbykirker.²⁷ Selve pulpituret har formentlig været en opbygning af træ, hvis gulvbjælker har ligget i højde med et mindre tilbagespring i vestgavlen, ca. 230 cm over det ældste gulvniveau.²⁸ Svarende hertil ses i nordvesthjørnets hvælvpiller en afsavet bjælkeende. Denne ophøjede tribune var bevaret til langt ned i middelalderen, i ombygget skikkelse muligvis endnu længere (jfr. s. 1887). Herom vidner de vestligste hvælvpiller, der forneden omtrent til vederlagshøjde og det omtalte spring i gavlen er meget kraftige, hvorefter de indsnævres til almindelige dimensioner. Et yderligere indicium for pulpiturets fortsatte eksistens ligger i den omstændighed, at man ved udsmykningen af skibets hvælv med kalkmalerier i 1400'rne har undladt at bemale det vestligste fag. - Vestgavlen er bevaret.

Ændringer og tilføjelser. Tidligt, formentlig o. 1200'nes midte er vestgavlens cirkelvindue forstørret og ombygget i tegl. Den 97 cm brede lysning er sat af krumhugne sten, og åbningen måler udvendig 135, indvendig 150 cm. Vinduet er fremhævet ved bemaling (se kalkmalerier nr. 1 og fig. 9).

Senest i anden fjerdedel af 1400'rne (se kalkmalerier), men muligvis allerede i 1300'rne indbyggedes *hvælv* i (†kor) og skib. Sidstnævnte fik

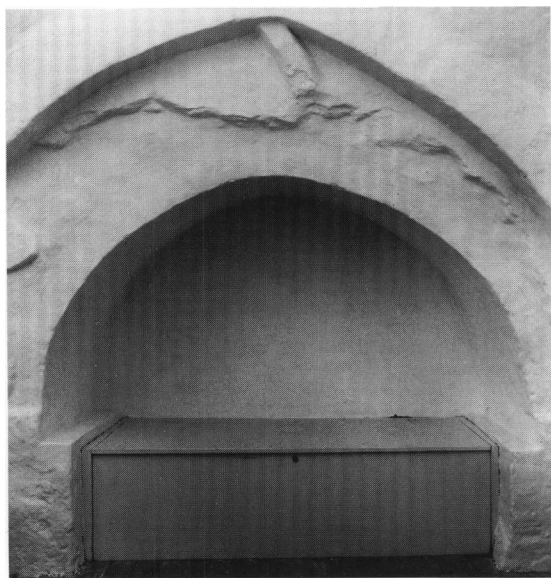

Fig. 6. Blændet arkade mellem nordkapel og skib (s. 1863) set fra kapellet, under hvis skjoldbue man aner levn af den oprindelige tords bryn (s. 1861). HJ fot. 1989. - Blind arcade between the north chapel and the nave seen from the chapel where traces of the original moulding above tdoor are faintly discernible.

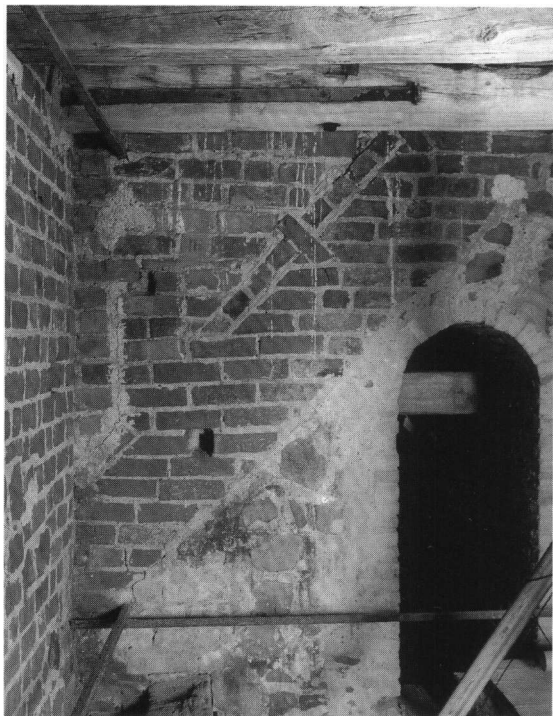
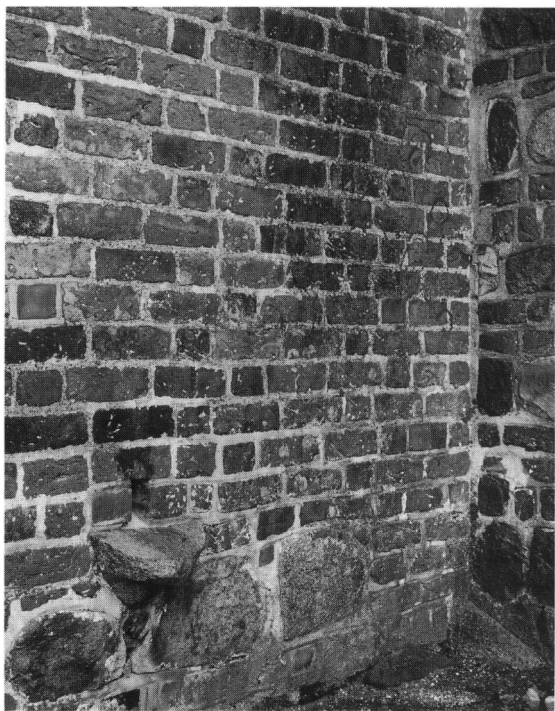

Fig. 7. Skibets vestgavl, set fra tårnets mellemstokværk. På den sekundære kam af mursten er en top-tinde bevaret (s. 1862). Thora Fisker fot. 1966. - *West gable of the nave seen from the tower's second storey. A pinnacle is preserved on the secondary brick crest.*

tre fag, hvilende på falsede væg- og hjørnepiller med udkraget skifte som markering af vederlag for de spidse, helstens brede skjold- og gjordbuer; kun de vestlige hjørnepiller mangler kragbånd på grund af den anormale opbygning, omtalt i forbindelse med det forsvundne *†*hershabs-pulpitur. Halvstensribberne er profilerede forneden og almindelig retkantede foroven. Ingen overribber, men topkvadrat; i flere svikler ses rektangulære spygat.

Rimeligvis samtidig med hvælvs-lagningen (og den heraf følgende ændring af tagværkerne) oplagdes på sidemurene en *gesims* af et enkelt, udkraget teglskifte, ligesom gavlene fik en beskeden forhøjelse med *tindesmykkede kamme*. Det fremgår af den bevarede vestgavl (fig. 7), der mod tårnets mellemstokværk fremtræder med skrå kamme, brudt af helstens brede tinder. Kammen afdækkes af bindere, der for hver fjerde sten fastholdes af en let fremspringende løber - en teknisk finesse, som også er påvist i Reerslev (s. 978, note 17).

I skibets sydvæg, i langhusets tredje fag, findes to tætsiddende *gemmenicher*, som formentlig er sekundære og indsat i tilknytning til et sidealter. Den østre måler 27x30 og er 32 cm dyb; den vestre 42x40 og 35 cm i dybden; begge sidder ca. 70 cm over nuværende gulv.

Den ældste af kirkens tilbygninger er *nordkapellet* (jfr. fig. 12), der inden 1400'ernes midte udsmykkedes med kalkmalerier. Bygningen, der har oprindelig yderdør,²⁹ er en kombination af våbenhus og kapel, således som det kendes fra adskillige vestsjællandske kirker.³⁰ Materialet er rå og kløvede marksten, suppleret med munkesten til enkeltheder. Naturstenen er lagt i nogenlunde jævne skifter mellem kvadersatte hjørner, og den fremspringende kampestenssyld er endnu synlig omkring nordvesthjørnet og vestmuren. Flankemurenes falsgesims er af nyere dato, og det rundbuede østvindue har fået sin nuværende form ved en restaurering 1869-70. Gavldøren, som sidder forskudt mod vest af

Fig. 8. Sakristiets vestmur med udløb fra piscina (s. 1864). Thora Fisker fot. 1966. - *West wall of the sacristy with drain from the piscina.*

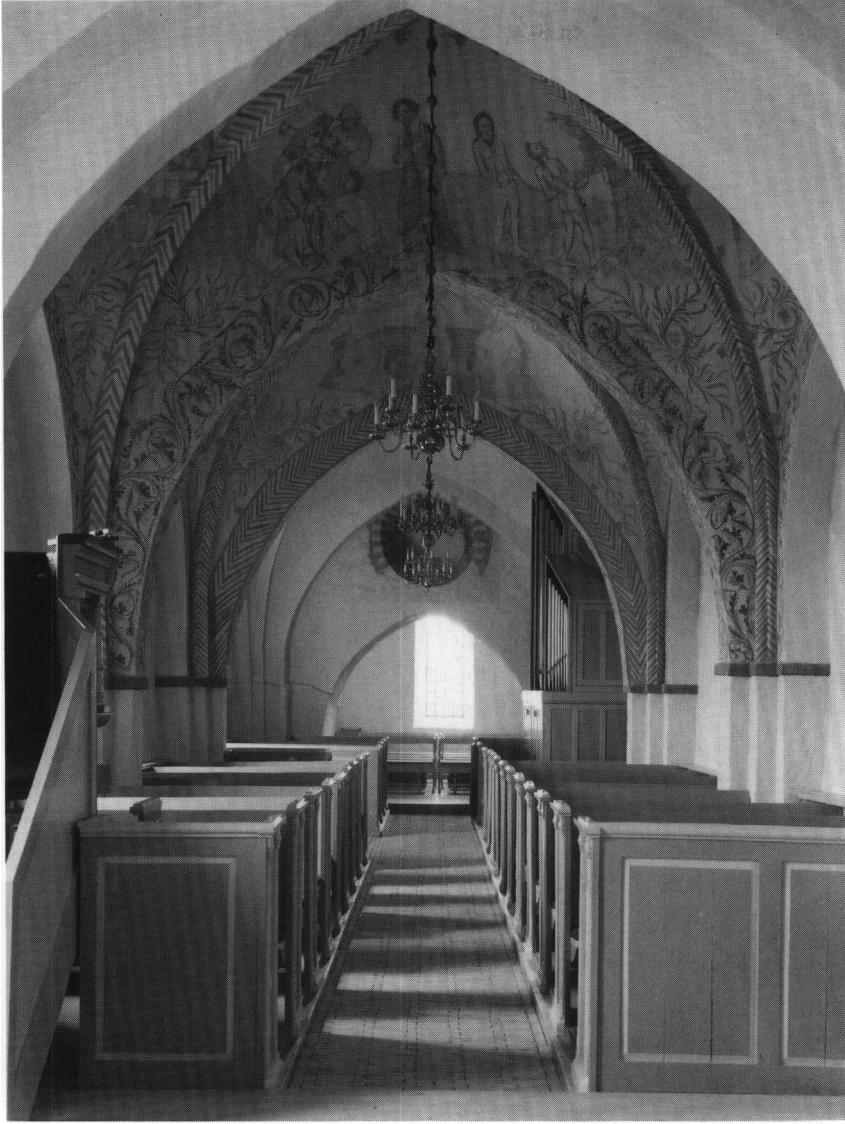

Fig. 9. Indre, set mod vest. NE fot. 1981. - *Interior to the west.*

hensyn til rummets oprindelige kapelfunktion er ved en restaurering i forrige århundrede forhøjet og ombygget med udvendig fladbue; derimod er den indre, fælsede anslagsniche (for dørflojen) med 120 cm dybt hul til stængebom urørt (jfr. fig. 15). Taggavlen er hovedsagelig af tegl og formentlig ombygget i middelalderens seneste årtier. Den har ni let brynede kamtakker og brydes af en fladbuet loftsluge under spidsbuet spejl, flankeret af to små korsblændinger (sml. våbenhus ved Holmstrup fra o. 1525, s. 1814, fig. 25).

Det indre dækkes af et samtidigt hvælv, hvilende på forlæg og en halvstens bred, spidsbuet skjoldbue mod skibet; ribberne er halvstens, og i sviklerne ses rektangulære spygater. Forbindelsen til skibet tilvejebragtes gennem den nu blændede, rundbuede arkade (jfr. fig. 6), hvis overgribende stik udspringer usædvanlig lavt, idet gulvhøjden er betydeligt hævet i forhold til den oprindelige situation.

1758³¹ omtales tilbygningen som kapel for kirkeejeren, generalbygmester J.C. Ernst (sml. †begravelse), men en ændring var øjensynlig

gennemført 1791, da arkaden stod blændet.³² 1862 fungerede den som kalkhus, omfattende en kalkkule med karm og bræddelåg.¹¹ 1866 ønskede man bygningen bragt tilbage til sin oprindelige bestemmelse som »gravkapel« eller »ligkapel«.²⁰ I forbindelse med afdækningen af kalkmalerier udfærdigedes 1902 et forslag (ved arkitekt C. M. Smidt) til ombygning og genskabelse af forbindelsen med kirken, en plan, som imidlertid ikke blev virkeliggjort.

Kirkens øvrige tilbygninger er antagelig rejst i løbet af 1400'rne. Den indbyrdes rækkefølge kan - bortset fra kor og sakristi - ikke afgøres med sikkerhed; dog taler flere omstændigheder for, at ombygningen af korpartiet og opførelsen af våbenhuset kan være sket i samme fase af kirkens bygningshistorie.

Langhuskoret på to fag er opført af nedbrydningsmaterialer fra det gamle kor (bl.a. udflyttede hjørnekvadere), suppleret med munkesten og formuret i bæltter - ude som inde. Det ydre præges nu stærkt af restaureringen 1869-70, da murværket afrensedes, omsattes partielt og for gavlens vedkommende omtrent helt nymurede; endvidere oplagdes nye gesimser, og det ensidigt belyste kors to sydvinduer omformedes til rundbuede, udvendigt fælsede åbninger. På denne baggrund er det vanskeligt at bedømme, i hvor høj grad korgavlen med dens ni rundbuede højblændinger under tilsvarende antal kamtakker repræsenterer oprindelig form. En strækning af den ældste gesims i skikkelse af et udkraget skifte af kopper er endnu bevaret bag sakristiets tag; sammesteds ses tillige, at korets ydermure stod blanke, da denne tilbygning opførtes.

Det indre deles i to fag af samtidige hvælv, hvilende på forlæg. Den spidse, helstens brede gjordbue svarer til buen mod skibets hvælv; ribberne er halvstens, og der er lette overribber. Et *klokkerebshul* i vestfagets østre kappe viser, at koret har haft en messe klokke her, formentlig ophængt i en *†tagrytter*, som endnu synes at have eksisteret 1662.³³ Den fladbuede, fælsede dør til sakristiet er muligvis oprindelig, og i så fald er dette anneks planlagt samtidig med langhuskoret.

Fig. 10. Våbenhusets gavl (s. 1865) Erik Skov fot. 1969. - Gable of the porch.

Sakristiet er bygget af munkesten i munke-skitte over fremspringende syld af marksten. Gesimserne af to trinvis fremspringende kop-skifter er fornyet, og dette gælder tillige de to rundbuede vinduer, som ved restaureringen 1869-70 afløste fælsede og fladbuede åbninger under ydre spidsbuet spejl. Taggavlen har imidlertid bevaret oprindelig form med syv spidsbuede højblændinger under tilsvarende antal let brynede kamtakker. Blændingernes stik ses tillige på bagsiden af den kun én sten svære mur, der mod loftsrummet har en bred forstærkning, hvori smal lyssprække.

Det indre dækkes af samtidigt hvælv med halvstensribber og en svagt tilspidset, helstens bred skjoldbue mod koret. I vestvæggen en fladbuet *piscina* (fig. 46), der med en hulet afløbssten udmunder på murens yderside (fig. 8). Den indvendige niche er 46 cm dyb, måler 47x41 cm i murflugten og sidder 60 cm over nuværende gulv. Den store skabsniche nord herfor (sml. vægskab) er muligvis oprindelig.

Våbenhuset præges af gentagne ombygninger, hvorfor oprindelig skikkelse og opførelsestidspunkt kun vanskeligt lader sig indkredse. De

spinkle flankemure af kløvsten med muret rundbuet østvindue er helt omsat 1869-70. Den sværere gavlf (fig. 10) er derimod hovedsagelig af munkesten i munkeskifte, men med nogle meget store, veltildannede granitkvadre forned. Endvidere bemærkes på gavlens inderside, øst for døren en cirkulær sten med *skålformet fordybning* i midten (jfr. skibets syddør). Sidstnævnte materiale, men navnlig en reliefkvader i vestmuren (se nedenfor), hidrører sandsynligvis fra det nedrevne kor, og i så fald er våbenhuset antagelig jævngammelt med langhuskoret. Senere er tilbygningen ombygget og forhøjet fra et niveau, der repræsenteres af et tilbagespring på indersiden af gavlen over den rundbuede, faldede dør, som også forekommer sekundær (sml. dørføj). Denne ændring synes ifølge taggavlen med dens syv vandret falsede højblændinger af Kalundborgtype at skulle tidsfæstes til 1500'rne. Blændingerne udgår i øvrigt fra et savskifte lidt over sidemurenes nye falsgesimser og krones af kamtakker.

Den omtalte *reliefsmykkede granitkvader* (fig. 11) forned i vestmuren måler 100x39 cm og har rimeligvis oprindelig siddet som kragbånd i den forsvundne korbue.³⁴ Kvaderen smykkes af et felt, hvor der i relief er hugget en frise af vekslende op- og nedadvendte, fembladede palmetter, der på hver side af det spidse midterblad

har en lille kugle. Denne karakteristiske ranke kendes fra granitarbejder i en række sjællandske kirker - bl.a. Fjenneslev og Kalundborg Vor Frue - alle med tilknytning til Hvideslægten, der i tiden o. 1200 har betjent sig af den navnløse håndværker, kaldet »Hvidemesteren« eller »Hvideslægts stenhugger«.³⁵

Adgangen til skibets loftsrum synes indtil 1800'nes hovedrestauration at være sket fra våbenhusets loft. Herom vidner en omhyggelig muret døråbning i skibets murkrone. Dørens hvidtede østvange er af marksten ligesom et par trin i selve murlivet; derimod er vestvængen samt et kvartcirkulært bueslag af store genanvendte munkesten givetvis en senere ændring.

Tårnet har i lighed med våbenhuset en noget kompliceret bygningshistorie, men også her sløres faserne af en gennemgribende restaurering i 1800'rne, hvorved syd- og vestsiden skal muredes forned og ombyggedes helt i klostrestokværket og taggavlene. Murværket er hovedsagelig munkesten i munkeskifte over fremspringende markstenssyld, indvendig findes enkelte kampesten, antagelig genbenyttet fra skibets vestgavl.

Tårnrummet, der forbindes med skibet ved en spidsbuet arkade, overdækkes af samtidigt hvælv med halvstensribber og tilsvarende dimensioneret, spids skjoldbue mod skibets gavlf.

Fig. 11. Granitkvader, smykket af palmettfrise, muligvis fra det nedrevne *†*kor, men nu genanvendt i våbenhusets vestre sokkel (s. 1865). HJ fot. 1989. - Granite ashlar with palmette frieze, possibly from the demolished *†*chancel, but now reused in the plinth on the west side of the porch.

I nordkappens overside anes et tilmuret *klok-kerebshul*. Det rundbuede, udvendig falsede vestvindue er ombygget ved 1800'ernes store restaurering; men ved istandsættelsen 1965 påvises mod tårnrummet munkestensvangerne af det oprindelige, lidt bredere og højeressiddende vindue med spidsbuet stik.³⁶

Adgangen til øvre stokværk skete oprindeligt ad en *†fritrappe* i nord, hvis tilhørende dør - fladbuet og med ydre fals - fortsat benyttes som overdør i trappehuset. Mellemstokværket, der belyses gennem et nyere, rundbuet vestvindue, påkalder sig speciel interesse ved levn af en ældre klokkestol - et forhold, som tyder på, at tårnet en tid lang har stået ufuldført, således som det bl.a. kendes fra Butterup (s. 62). I givet fald repræsenterer et farveskifte i murstenene på højde med skibets murkrone (sml. fig. 12) denne standsning. Indvendig markerer skellet sig med et spring i sidemurene, umiddelbart over opgangsdørens stik. På denne afsats er lagt en rem, som bærer nord-sydgående ankerbjælker. Sidstnævnte danner underlag for fire øst-vestliggende egebjælker, som er fodtømmer af en tre fags (*†*)*klokkestol* (s. d.). Arrangementet er formentlig oprindeligt; dog kan det ikke helt udelukkes, at bjælkerne er flyttet ned ved fornyelsen af klokkestokværkets nuværende stol. - En rundbuet dør af små gule sten giver adgang til skibets loft og er antagelig indsat ved 1800'ernes store restaurering som afløser for den gamle opgang over våbenhusloftet.

Såfremt tårnet en tid lang har stået »kullet«, kan der på den anden side ikke herske tvivl om, at arbejdet er genoptaget og fuldført endnu i middelalderen, uanset at glamhullernes og blændingsgavlens originale form kan være betydelig ændret. Mest autentisk virker gavlene, der smykkes af syv rundbuede højblændinger, af hvilke den midterste er bredest og har tvedelt stik med hængestav over to retkantede glugger. I klokkestokværket ses spring i muren på højde med de fornyede glamhuller, og her spores i det ikke ombyggede nordøstre hjørne enkelte af de »kanaler« til udrigning af stilladsbomme, som er så karakteristiske for senmiddelalderens tårne.

Det er uvist, hvornår man har erstattet fritrappen med spindeltrappe i muret *trappehus*. Det må i hvert fald være sket inden midten af 1600'erne, idet reparation af taget over »vindetrappen« omtales 1665 (sml. tillige dørfløj nr. 3).²³ I sin nuværende skikkelse (jfr. fig. 12) synes trappehuset, hvis materiale udgøres af gamle genanvendte og moderne munkesten på det nærmeste helt fornyet ved en restaurering i 1800'erne. Den fladbuede underdør åbner sig til en cementeret spindeltrappe, belyst af retkantet slids i nordsiden; tilbygningens saddeltag har kamtakket gavl.

Eftermiddelalderlige reparationer og vedligeholdelse. Der er kun få efterretninger om kirkens tilstand i denne periode. Ved en besigtigelse år 1700 omtales den som værende »brøstfældig på tag, kirkemur, tårnmur, hvælving, gavl og våbenhusloft«.³⁷ Det fremgår endvidere, at tagene allerede ved denne tid var tækket med vingetegl, og at kirken engang er blevet hvidtet, også på de senmiddelalderlige tilbygninger, der oprindeligt stod i blank mur. Kalkningen omtales specifikt i beskrivelsen af tårnet 1772:³⁸ »Kirkens tårn er temmelig højt, og har før i tiden været et sømærke for skibsfarende, der fra Store Bælt skulle sejle til Norge og Nordsøen«, hvorfor søfarende har givet bidrag til dets kalkning. Som sømærke, kan tårnet, hvis højde på ingen måde er bemærkelsesværdig, dog snarest have haft en funktion i forbindelse med besejlingen af Saltbæk Vig.³⁹

Som kirken fremtræder nu, er dens ydre afgørende præget af en hårdhændet *restaurering 1869-70*. Det er uoplyst, hvorvidt samtlige nyere restaureringsarbejder i det ydre er gennemført på én gang ved denne lejlighed. I den lakoniske synsberetning 1869¹¹ hedder det herom blot følgende: »Synet udtaler sin påskønnelse af, at den betydelige udbedring af kirken i indværende år er påbegyndt og agtes fortsat, idet den søndre ydermur samt våbenhuset er rensat for kalk, så at det oprindelige byggemateriale, munkesten og granit, er bragt for dagen, og hvor fornødent gjordes, erstattet af nyere i samme stil. I forbindelse hermed er på samme tid indsat rundbuede jernvinduer«. To år senere,

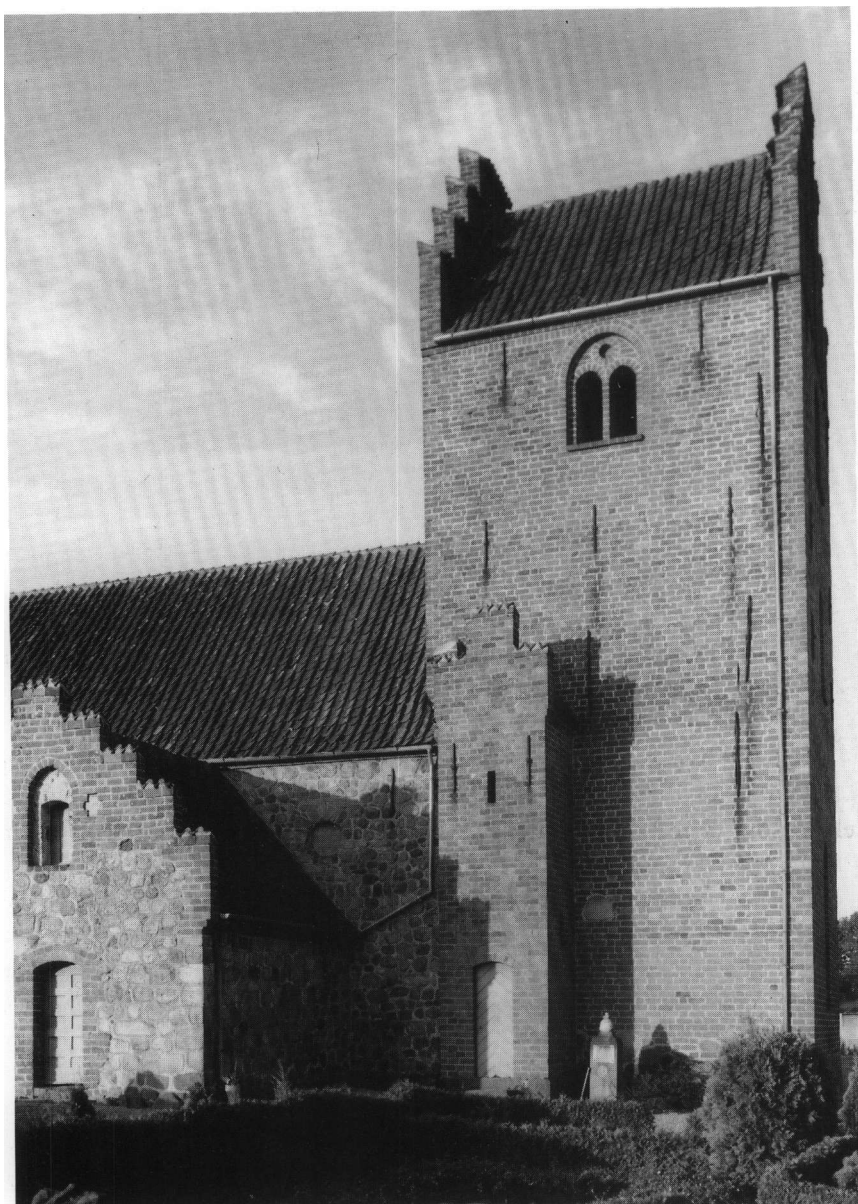

Fig. 12. Kapel (s. 1863) og tårn (s. 1865), set fra nordvest. HS fot. 1986. - Chapel and tower seen from the north-west.

i 1871, var den påbegyndte »grundige og smagfulde restauration« af kirkens ydre fuldført og gennemført i alle enkeltheder. Hverken korgavlen eller tårnet med dets fornyede trappehus omtales direkte, men det er mest sandsynligt, at de to sidstnævnte afsnit også er istandsat samtidig med det øvrige.

Den seneste større istandsættelse er gennemført 1965 (arkitekterne Inger og Johannes Exner)

og angik kirkens indre med fornyelse af varmeanlæg, gulve i kor og sakristi samt våbenhusloft (lysegråt bjælkeloft).

Gulve. I langhuskorets to fag er lagt et hævet podium af ludbehandlede brædder, mens skibets midtergang har kantstillede gulsten uden fuge. I stolene er gråmalet bræddegulv fra 1954,⁴⁰ og tilsvarende findes i tårnrummet. Sakristiets og ligkapellets gulve er af gule sten på fladen uden

Fig. 13. Kristus for Pilatus (s. 1870). Kalkmaleri o. 1425-50 på søndre kappe i tredje fag, sml. fig. 16. Usigneret tegning fra 1878. - *Christ before Pilate. Mural painting c. 1425-50 on the south cell in the third bay, cf. fig. 16. Unsigned drawing 1878.*

fuge, mens tilsvarende materiale i våbenhuset er lagt i sildebensmønster med fuge. I forbindelse med restaureringen 1965 påvistes enkelte levn af tidligere *†gulve*: 1) Oprindeligt mørtelgulv på et kort stykke af midtergangen vest for døren; oversiden lå ca. 215 cm under hvælvpillens kragbånd ved døren, dvs. ca. 35 cm under nuværende gulv. 2) Fragmenter af to **gulvfliser* (inv. nr. D 105-06/1965) med mørk grøn glasur, hvoraf den ene fandtes i koret. - Ved kirkens beskrivelse 1862¹¹ var gulvene overalt gule mursten på fladen, undtagen foran altret, hvor der fandtes et let hævet, malet bræddegulv; i nordkapellet (kalkhus) var slet intet gulv.

Tagværkerne er nyere, af fyr, og formentlig i hovedsagen fra 1800'rne.

Opvarmning. 1880 anmodedes om opsættelse af en kakkelovn i skibets nordside under anden hvælvbue fra tårnet. 1895¹¹ blev den udskiftet med en ny og større, opstillet i skibets sydvestre hjørne, tilsluttet en skorsten, som førtes op gennem tårnet. 1922 afløstes den af kalorifer på

samme sted. 1937 blev den kasseret til fordel for elektrisk varme,⁴¹ der ændredes 1965.

Kirken står i dag for det ydres vedkommende med afrensede mure, helt præget af den hårdhændede restaurering 1869-70, mens det lyse tiltalende interiør repræsenterer fornyelsen 1965. Tagene afdækkes med røde vingetegl, der på tårnet er fornyet 1988.

KALKMALERIER

Middelalderlige kalkmalerier i det oprindelige skibs to østlige hvælv, dvs. langhusets tredje og fjerde fag, samt i nordkapellet må fra tid til anden være kommet til syne ved reparation af de eftermiddelalderlige hvidtelag på vægge og hvælv. Malerispor omtales 1859 af Worsaae, der selv kun så levn i kapellet.⁴² En usigneret blyantstegning af kalkmalerier i tredje fags sydkappe (fig. 13) med Worsaaes påskrift og årstallet 1878, viser, at man nu havde foretaget en delvis afdækning her. Dette bekræftes endvidere

af arkitekt Erik Schiødtes indberetning til Mindesmærkedirektionen 1883, hvori han anbefaler en fuldstændig afdækning og desuden fremsender en tegning med nye enkeltheder fra skibets hvælvudsmykning. De dengang kendte billeder omtales i J. Magnus-Petersens værk om vore kalkmalerier fra 1895,⁴³ og samme år foretog nævnte forfatter på opfordring af Kultusministeriet og Nationalmuseet en fuldstændig afdækning af malerierne på tredje og fjerde hvælvfag med henblik på restaurering. 1897 blev udsmykningen restaureret af Magnus-Petersen i samarbejde med den unge Eigil Rothe. Arbejdet omfattede de to nævnte hvælvfag; dog med undtagelse af Marias himmelkrone (i fjerde fags vestkappe), som den stedlige præst fandt så

katolsk, at det trods museets og konservatorernes energiske protester ikke kunne tolereres.⁴⁴ På det vestlige hvælvfag, som havde vist sig at være tomt (jfr. *†pulpitur* s. 1861) malede Magnus-Petersen en dekoration i stil med den middelalderlige.

Samtidig med restaureringen af skibets hvælvudsmykning fremdrog man på nordkappellets vægge, hvælvkapper og den blandede arkadebues synlige underside en række malerier, som skønnedes sammenhørende med skibets, hvorfor restaureringen også ønskedes udstrakt hertil. Ministeriet bevilgede de fornødne midler, men alligevel gik sagen i hårdknude, fordi sognet på den ene side ikke ville afgive brugsretten til ligkappellet, mens de antikvariske myndighe-

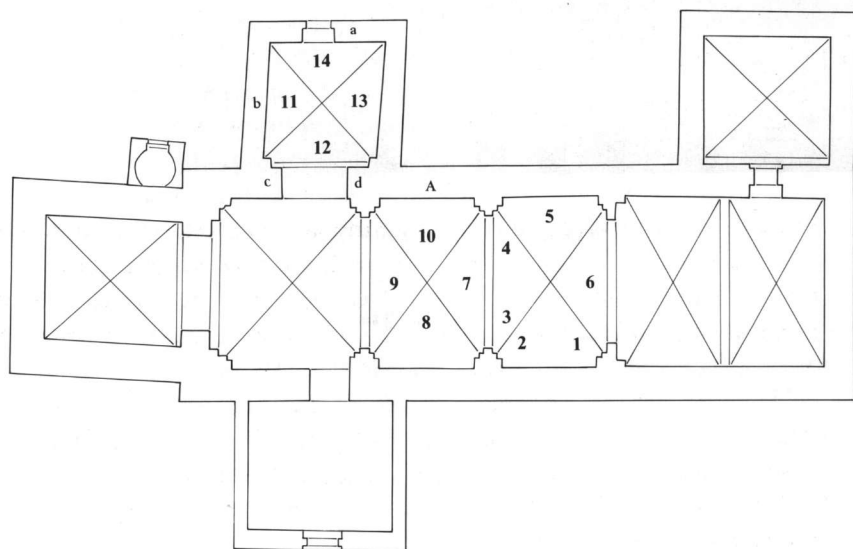

Fig. 14. Skematisk plan over kalkmalerier o. 1425-50. 1-10. Malerier på de to østlige hvælv i det oprindelige skib (s. 1870f.) 1. Kristus før Pilatus. 2. Hudflettelsen. 3. Bespottelsen. 4. Røverne føres til Golgatha. 5. Korsbæringen. 6. Korsfæstelsen. 7. Himmelfarten. 8. Pinseunderet. 9. Marias himmelkrone. 10. Dommedag. - A. Forsvundet *†*våbenskjold (s. 1874). - 11-14 samt a.-d. Forsvundne *†*kalkmalerier o. 1425-50 i nordkapel (s. 1874f.). 11. Tilfangetagelsen? 12. Korsbæringen. 13. Kristus på korset. 14. Opstandelsen. - a. Pietà. b. S. Kristoffer. c. Maria Magdalene, d. Rytter i turnérustning. - *Schematic plan of mural paintings c. 1425-50. 1-10. Motifs on the two most easterly vaults in the original nave. 1. Christ before Pilate. 2. The Flagellation. 3. The Mocking of Christ. 4. The Two Thieves are led to Golgotha. 5. Christ Carrying the Cross. 6. The Crucifixion. 7. The Ascension. 8. The Descent of the Holy Ghost. 9. The Coronation of the Virgin. 10. The Last Judgement. - A. Missing *†*coat of arms. - 11-14 and a.-d. Lost *†*murals c. 1425-50 in the north chapel. 11. The Capture of Christ? 12. Christ Carrying the Cross. 13. Christ on the Cross. 14. The Resurrection. - a. Pietà. b. St. Christopher, c. Mary Magdalene, d. Horseman in tilting armour.*

Fig. 15. Pietà (s. 1875). †Kalkmaleri o. 1425-50 på kapellets nordvæg. Akvarel ved Eigil Rothe 1897. NM2. - Pietà. †Mural painting from c. 1425-50 on the north wall of the chapel.

der heroverfor måtte nære betænkelighed ved at bekoste en restaurering, når rummets brug - hvadenten det atter inkorporeredes i kirken eller forblev udskilt - uvægerligt ville medføre beskadigelse af malerierne.

Sagen forhandlede i en årrække og forskellige løsningsmodeller fremlagdes 1898 og igen 1902, da der syntes at åbne sig en udvej ved sognerådets tilsagn om eventuelt at bekoste indretning af et nyt lighus i det gamle kalkhus ved landevejen. 1906 blev sagen rejst på ny af ministeriet og herefter behandlet af sognerådet, der imidlertid afviste tanken. Nu frafaldt Nationalmuseet ønsket om restaurering af malerierne, der atter kunne overhvides efter forudgående affotografering og -tegning; beklageligvis skete dette aldrig. Endnu 1923 stod de kun delvis afdækkede malerier i kapellet fremme (fig. 25), men er herefter kalket over.

De restaurerede malerier i skibet fremtrådte allerede i 1920'rne så tilsværtede af fejestøv og

sod fra kakkelovnen, at sognepræsten 1923 anmodede Nationalmuseet om at foretage en rensning. Ønsket herom fremførtes flere gange i løbet af de følgende årtier, men først efter 2. verdenskrig tillod økonomi og forbedrede opvarmingsforhold en genrestaurering, som udførtes 1965 af Egmont Lind. Ved denne lejlighed afdækkedes Marias himmelkroning på ny, mens diverse sekundære tilmålinger, bl.a. på hvælvpillernes kragbånd og vesthvælvet borttoges.

1) O. 1250 udførtes en arkitektonisk bemaling af det store vestlige rundvindue (jfr. fig. 9). Stikkene blev trukket op med rødt, hvidt og blågråt, således som det ofte ses i senromansk teglstensbyggeri;⁴⁵ endvidere forsynedes smigen med et siksak-ornament i samme farver.

2) O. 1425-50 har man bekostet en fornem udsmykning af skibets vægge og hvælv, øst for vestpulpituret samt i nordkapellet; formentlig har billedsuiten tillige omfattet det senere nedrevne †kor. Den navnløse kunstner, af hvem der hidtil ikke er fundet andre arbejder, skiller sig ud fra tidens hjemlige kirkemalere som en af de betydeligste og tør vel nævnes på linje med mesteren for udsmykningen i den nærliggende Rørby samt Undløse (s. 1508f. og 367f.). Den kunstneriske baggrund for hans billeder, som rummer flere usædvanlige ikonografiske træk, må søges i den internationale eller såkaldt »skønne« stil fra tiden o. 1400, muligvis med nærmeste forbillede i den westfalske maler Conrad af Soest. På den anden side repræsenterer Himmelkroningens ikonografi et motiv, som først for alvor vinder frem i 1400'ernes anden halvdel, hvorfor udsmykningen tidligst kan dateres til århundredets anden fjerdedel.⁴⁶

Tredje fag rummer scener af Kristi lidelseshistorie, begyndende med sydkappen, hvorpå er fremstillet Kristus for Pilatus (fig. 13) i østre halvdel og Hudflettelsen (fig. 16) i vestre. I vestkappen følger Bespottelsen (fig. 17, 26), der ikke er almindeligt forekommende i den hjemlige middelalderkunst og her synes delvis blandet sammen med Tornekroningen.⁴⁷ Kristus sidder tålmodig med bind for øjnene på en tronstolslignende bænk med korslagte hænder, fattende om rørsceptret; om håret anes svage spor

Fig. 16. Kristus for Pilatus og Hudfletteisen (s. 1870). Kalkmalerier fra o. 1425-50 på søndre kappe i tredje fag. NE fot. 1989. - *Christ before Pilate, and the Flagellation. Mural paintings from c. 1425-50 on the south cell in the third bay.*

Fig. 17. Bespottelsen og røverne på vej til Golgatha (s. 1870). Kalkmalerier fra o. 1425-50 på vestre kappe i tredje fag. NE fot. 1989. - *The Mocking of Christ and the Thieves being led to Golgotha. Mural paintings c. 1425-50 on the west cell in the third bay.*

af tornekrone.⁴⁸ Tre mænd - to stående og en tredje på hug - håner Frelseren, mens en fjerde, gestikulerende viser beskueren videre mod sce-

nen i kappens nordre halvdel (fig. 17): De to nøgne røvere, der bundne og kun iført lændeklæde trækkes af sted mod Golgatha af en kriger

Fig. 18. Korsbæringen (s. 1872). Kalkmaleri o. 1425-50 på nordre kappe i tredje fag. NE fot. 1989. - *Christ Carrying the Cross*. Mural painting c. 1425-50 on the north cell in the third bay.

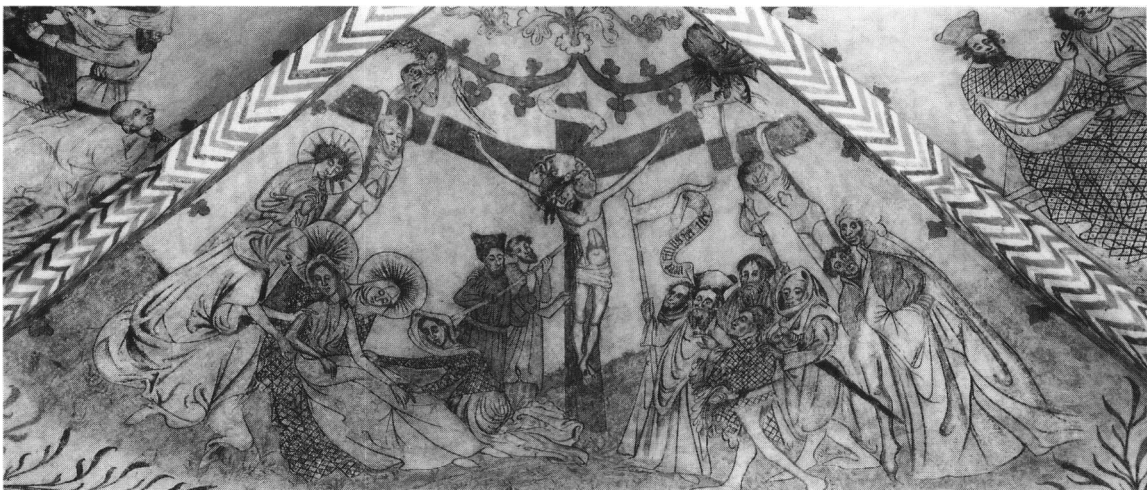

Fig. 19. Korsfæstelsen (s. 1873). Kalkmaleri o. 1425-50 på østre kappe i tredje fag. NE fot. 1989. - *The Crucifixion*. Mural painting c. 1425-50 on the east cell in the third bay.

i fuld rustning. Røverne er således del af Korsegangen i nordkappen (fig. 18), men på grund af pladsforholdene har scenen måttet fordeles på

halvanden kappe. Forrest ses den tornekronede Kristus, tynget i knæ af korstræet, mens en bøddel og to soldater driver ham af sted med slag og

tov. Ved Kristi side er vist den hellige Veronika (fig. 27), som knæler med svededugen og aftryk af Frelserens åsyn. Bag hende den klejne, kutteklædte Simon af Kyrene, der fatter om kors-træet for at lette Kristus byrden. Herefter følger Maria, støttet af Johannes og vestligst i kappen er malet en knægt (fig. 18), der med økse, spade samt hammer og nagler i en flettet kurv strider sig frem mod retterstedet. Sædvanligvis udgør denne håndværker såvel som de to røvere Korsegangens fortrap,⁴⁹ men Viskingemaleren har tvunget af pladsforholdene trukket hovedpersonen frem som centrum i nordkappen og forvist de nævnte bipersoner til bagtroppen.

Hvælvfagets hovedscene er østkappens store Golgathascene (fig. 19), symmetrisk opbygget omkring den korsfæstede Kristus, som flankeres af de to røvere: den gode ved Frelserens højre side (mod nord), den onde mod syd. Svarende til denne skelnen er nord for Kristus vist de tre Maria'er og Johannes omkring gudsmoderen, der ligger i afmagt, mens en tilsvarende gruppe mod syd omfatter jøder og romere. Den døde Kristus er svagt krummet mod sin højre side, hvor den blinde Longinus, hjulpet af sin tjener, støder spyddet i Kristi bryst; indskriften på båndet i korsets top er nu slidt bort. De to røvere er begge bundet til deres T-kors med bagudvredne arme. Over den gode røver er en engel med foldede hænder; røverens sjæl ses nu ikke, men det gør derimod den onde røvers, som gribes af en djævel med flagermusevinger. I gruppen af mennesker ved Kristi venstre side er fremhævet den romerske høvedsmand, hvis udbrud (Matt. 27,54) er gengivet på minuskelskriftbånd over hans hoved med den højpuddede hat: »Vere filius dei (erat) iste« (Sandelig, han var Guds søn).

Fjerde fag rummer scener efter Opstandelsen samt Marias himmelkrøning og Dommedag. I østkappen er afmalet Kristi himmelfart (fig. 20). Maria og de 12 apostle er vist knælende i bøn på Oliebjerget, hvor Kristi fodafttryk endnu er synlige, mens fødderne af den opadsvævende er vist under toprosettens skybræmme.

I sydkappen er malet Pinseunderet (fig. 21). Her er Maria den centrale figur, omgivet af apostlene. Øverst Helligåndsdue (med kors-

Fig. 20. Himmelfarten (s. 1873). Kalkmaleri o. 1425-50 på østre kappe i fjerde fag. NE fot. 1989. - *The Ascension. Mural painting c. 1425-50 on the east cell in the fourth bay.*

glorie), hvorfra stråler udgår til den bedende forsamling; i lighed med det foregående billede er enkelte apostelglorier udeladt af kompositionelle grunde.

Vestkappens genafdækkede billede viser Marias himmelkrøning ved Helligånden (fig. 22, 24) - en fremstilling, som først kendes i 1400'rne og for alvor vinder frem i århundredets anden halvdel og senere.⁵⁰ Den kronede Maria sidder andagtsfuldt på et højsæde, smykket af

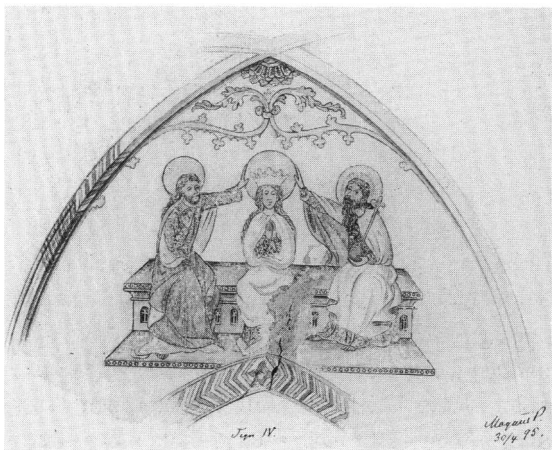

Fig. 21. Pinseunderet (s. 1873). Kalkmaleri o. 1425-50 på søndre kappe i fjerde fag. NE fot. 1989. - *The Descent of the Holy Ghost. Mural painting c. 1425-50 on the south cell in the fourth bay.*

Fig. 22. Marias himmelkroning (s. 1873). Kalkmaleri o. 1425-50 på vestre kappe i fjerde fag, sml. fig. 24. NE fot. 1989. - *The Coronation of the Virgin. Mural painting c. 1425-50 on the west cell in the fourth bay, cf. fig-24.*

Fig. 24. Marias himmelkroning (s. 1873). Kalkmaleri o. 1425-50 på vestre kappe i fjerde fag, sml. fig. 22. Akvarel ved J. Magnus-Petersen 1895. NM2. - *The Coronation of the Virgin. Mural painting c. 1425-50 on the west cell in the fourth bay, cf. fig. 22. Watercolour by J. Magnus-Petersen 1895.*

stavværksblændinger. Hun flankeres af Gud og Kristus, henholdsvis ved hendes venstre og højre side. Hverken Faderen eller Sønnen bærer kroner, men Vor Herre udmærker sig dog ved rigsæble og liljescepter. Helligåndsduen mangler nu, men svage spor over Marias hoved angiver dens plads.⁵¹

Nordkappens Dommedag (fig. 23) viser Kristus, indrammet af mandorla og tronende på dobbelt regnbue. I hans opløftede hænder, på fødderne og det blottede bryst er naglegab og sidevunde markeret. Fra hovedet udgår nådens lilje og straffens sværd. Dommeren flankeres af fire basunblæsende engle, på hvis minuskel-

Fig. 23. Dommedag (s. 1874). Kalkmaleri o. 1425-50 på nordre kappe i fjerde fag. NE fot. 1989. - *The Last Judgement. Mural painting c. 1425-50 on the north cell in the fourth bay.*

skriftbånd læses: »Surgite mortui et venite ad iudicium« (stå op, I døde, kom til Herrens dom).

Det er muligt, at de opstandne sjæle har været afmalet på væggen nedenunder; men om *†vægudsmykningen* haves kun begrænset viden. Således fremkom 1895 eller 97 et våbenskjold (fig. 53b) på »den anden hvælvings nordre skjoldbue«, dvs. i langhusets fjerde fag på nordre skjoldbues underside!⁵² - 1965 konstateredes på nordvæggen i fjerde fag en to-linjet minuskelindskrift, som dog ikke lod sig tyde.

De overhvidtede *†kalkmalerier i nordkapellet* kendes nu kun gennem Magnus-Petersens beskrivelse, suppleret af en akvarel og et fotografi (fig. 15, 25).⁵³ Heraf fremgår, at der på de fire hvælvkapper var malet scener af Kristi lidelseshistorie, mens der på væggene samt undersiden af arkadeblændingen mod skibet var helgenfigurer og ornamentale motiver.

Fig. 25. Opstandelsen (s. 1875). †Kalkmaleri o. 1425-50 på nordre kappe i kapellet. Knud Steffensen fot. 1923. - *The Resurrection. †Mural painting c. 1425-50 on the north cell in the chapel.*

Hvælvingens passionscyklus indledtes på vestkappen, hvis dårligt bevarede billede tilsyneladende forestillede Tilfangetagelsen i Gethsemane have. Herefter fulgte i sydkappen Korsdragningen. I beskrivelsen fremhæves Kristus med korset, Simon af Kyrene samt soldater, der slår og trækker Frelseren frem. Østkappen var forbeholdt Korsfæstelsen, og det nævnes, at man her så Maria og Johannes knælende! ved korsets fod, mens baggrunden var udfyldt af tårne, kupler og bygninger i Jerusalem. Bedst underrettet er vi om nordkappens Opstandelse (fig. 25), der er ikonografisk usædvanlig ved, at den opstandne Kristus med sejrspanen flankeres af engle med røgelsekar. Herudover er kompositionen traditionel med fremstillingen af Kristus, der træder ud af den åbne sarkofag og en sovende, sammenkrøbet gravvogter.

Blandt †*vægudsmalningens* malerier er vi bedst informeret om en Pietà, der fandtes på nordvæggen øst for døren (fig. 15). På vestvæggen var malet et to alen højt (ca. 125 cm) billede af S. Kristoffer, der bærer Jesusbarnet over floden, mens han støtter sig til den blomstrende stav; alene det nederste af Jesusbarnet var bevaret. Østvæggen havde ingen figurbilleder, kun ornamentik, hvadenten dette nu skyldes hensyn til

vinduet eller et alter? Også sydvæggen var smykket af ornamentik omkring arkadebuen mod skibet. På undersiden af denne sås, delvis skjult af blændmuren, to skikkelser: Mod vest Maria Magdalene, glorieprydet, og med salvekrukke, mod øst »en rytter i turnérrustning og skjold på armen«. Sidstnævnte havde som mærke en hammer på gul bund (fig. 53a), ganske svarende til et i skibet fremkommet skjold (fig. 53b).⁵⁴ Dette rytterbillede vakte særlig opmærksomhed og tolkedes som portræt af en ridder, der havde stiftet kapellet som sit lejersted og samtidig bekostet kirkens udsmykning med kalkmalerier.⁵⁵ Våbenskjoldet lod sig beklageligvis ikke identificere. Det forekommer imidlertid usandsynligt, at rytterbilledet skulle være portræt af en stifter, idet sådanne gerne afbildes knælende og i diminutiv størrelse. Snarere er der tale om en ridderhelgen, eller også kan den turneringsklædte rytter have udgjort del af en større helhed i tilslutning til en kamp- eller turneringsscene på skibets nordvæg, jfr. tilsvarende fragment i Fårevejle (Ods hrd.).

Ornamentik og farver. De religiøse billeder er malet i en ornamental indfatning, som allerede ved den tidligste afdækning vakte beundring. Det gjaldt navnlig de bølgeranker, som bredte

Fig. 26. Bespottelsen (s. 1870). Kalkmaleri o. 1425-50 på vestkappen i tredje fag, sml. fig. 17. Fot. i NM2 efter restaureringen 1965. - *The Mocking of Christ. Mural painting c. 1425-50 on the west cell in the third bay, cf. fig. 17.*

sig på hvælvenes buer og tillige indrammede vægmalerierne i nordkapellet (jfr. fig. 15). Snart er rankerne sammensat af tvefarvede, fligede blade i rødt-grønt og afsluttet med slyngtråde, snart omfatter de vindrueklaser og tredelte blomster; sidstnævnte ses på undersiden af gjordbuerne, mens førstnævnte smykker forsiden af skjoldbuerne i langhusets tredje fag såvel som tidligere kapellets vægge. Hvælvsviklerne udfyldes af hvirvelroset, mens der i kappespidserne omkring ribbekrydset er malet tunger, skybræmme og yderst en kølbuget bladstængel med små kløverformede skud - elementer, der tilsammen udgør en stor toproset med mindelser om ældre former for hvælvdekoration. Konservativ er også den af kløverblade kantede sparremønstring på ribberne samt skjold- og gjordbuer i fjerde fag, hvor buernes toppunkt og ribbekrydset markeres af lille roset. Tilsvarende ornamentik sås også i nordkapellet, hvor maleren langs ydervæggene havde imiteret skjoldbuer (sml. fig. 15, 25). Kapellets udsmykning gav tillige en fornemmelse af, hvorledes også skibets vægge må have været dekoreret. Således

Fig. 27. Kristus og Veronika (s. 1873). Udsnit af Korsdragningen, sml. fig. 18. Kalkmaleri o. 1425-50 på nordre kappe i tredje fag. EM fot. 1966. - *Christ and St. Veronica. Detail of the Carrying of the Cross, cf. fig. 18. Mural painting c. 1425-50 on the north cell in the third bay.*

var figurerne indrammet af rankeværk og udgik fra en vandret kløverfrise, under hvilken der var malet en dragning.

Malerierne er udført på let gullig hvidtekalk, og hovedfarverne er gulokker, mørkerød, lysere og mørkere grøn samt lys grå. Oprindelig har udsmykningen fremtrådt mere farvestrålende. Der er således fundet små rester af dekomponeret zinnober og mønje, ligesom man endnu, f.eks. i Korsegangens jordsmon, aner en rigere nuancering med græsvækst i mørkere grønt på den lyse, grønne baggrund.

Stil og program. Som nævnt i indledningen har maleren hentet sit stilistiske ideal inden for den internationale gotik. Forlæggene er imidlertid fortolket på en personlig måde, ligesom han har måttet tillemppe kompositionerne i forhold til hvælvenes akavede maleflader. Karakteristisk er bestræbelsen på at forme ansigter og lemmer plastisk ved lysokker afskygning. En speciel forkærlighed er de ternede dragter, hvis rudefelter varieres ved udfyldning med skiftevis firkløver og prikker i kontrastfarver. Særegen er tillige variationen i gloriernes udsmykning: Således prydes Kristi glorie af korsstillede liljevækster (undtaget herfra synes glorierne i kapellets Kristusfremstillinger), mens der til en række af de øvrige glorier er benyttet strålekrans.

Det stærke fællespræg, som udmærker kalkmalerierne i skibet og øjensynlig tillige i nordkapellet, udelukker ikke, at mesteren har arbejdet sammen med en eller flere hjælpere. Det bør i den forbindelse nævnes, at Magnus-Petersen i sin indberetning om nordkapellets malerier fremhævede en kvalitetsforskel mellem hvælvets billeder og de »langt bedre udførte« vægmalerier, navnlig S. Kristoffer og Pietà.

Den overordnede plan for disponeringen af de enkelte scener er vanskelig at bestemme, navnlig i betragtning af vort manglende kendskab til vægmalerierne i skibet, foruden de billeder, der antagelig har prydet det nedrevne kor. Alligevel giver det, som er bevaret, anledning til undren, især fordi man savner flere vigtige episoder i hvælvmaleriernes passionscylus, mens de som findes, tilmed i et vist omfang gentages i nordkapellet. Muligvis skal kapellet opfattes som et

Fig. 28. Gud Fader (s. 1874). Udsnit af Marias himmelkroning, sml. fig. 22. Kalkmaleri o. 1425-50 på vestre kappe i fjerde fag. Ulla Haastrup fot. 1965. - *God the Father. Detail of the Coronation of the Virgin, cf. fig. 22. Mural painting c. 1425-50 on the west cell in the fourth bay.*

selvstændigt afsnit, hvis udsmykning i øvrigt er opbygget efter et velkendt skema: I den nedre zone, nærmest kirkegængerne er fremstillet hellegelige mænd og kvinder foruden et andagtsbillede - Pietà - som synes særdeles velmotiveret for et begravelseskapel. I en højere sfære, på hvælvkappernes »himmel« er afbildet fire hovedscener i Kristi lidelseshistorie. To af disse - Korsdragningen og Korsfæstelsen - findes i mere udviklet form på de rummeligere hvælvflader i skibets tredje fag. Her er Golgathabilledet logisk anbragt i østkappen over det korbuekrucifiks, som må antages at have hængt i indgangen til koret over lægmandsaltret. Passionsbillederne videreføres i fjerde fag med Himmelfart og Pinseunder, mens Marias himmelkroning må opfattes som en stærk markering af Gudsmoderens betydning. Anbringelsen af Dommedagsbilledet i nordkappen er snarest en nødløsning af hensyn til Himmelkroningen i vestkappen, men kan muligvis være sanktioneret som et bindeled

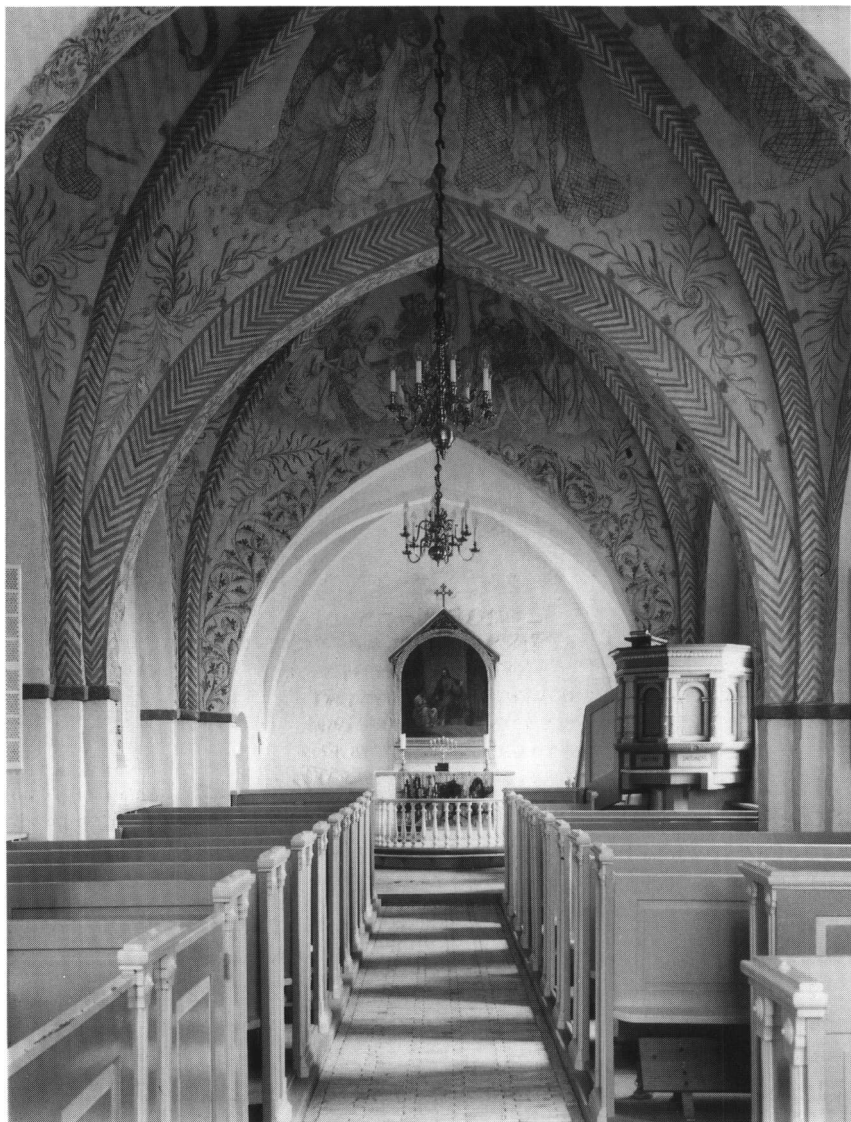

Fig. 29. Indre, set mod øst. NE fot. 1981. - *Interior to the east.*

mellem skibets og kapellets passionsbilleder.

3) O. 1425-50? To rødbrune *indvielses kors* på undersiden af tredje fags gjordbue (dvs. oprindeligt den østre skjoldbue mod triumfvæggen) umiddelbart over hvælpillernes kragbånd kan være samtidige med maleriudsmykningen. Dette gjaldt formentlig tillige et *†hjulkors* på nordkapellets nordvæg (jfr. fig. 15).

†Kalkmalerier. 1) O. 1425. De atter tildækkede malerier i nordkapellet er beskrevet ovenfor i sammenhæng med de bevarede i skibet.

2) 1800'rne. Magnus-Petersen nævner i sin indberetning 1895, at væggene og hvælvene i langhuskoret, dvs. første og andet fag, »for ikke lang tid siden var smukt dekorerede«. Et fotografi fra samme år viser et hjørne af altervæggen med malet vinløv i spalier over ligeledes imiteret panel. Ifølge interiebillede 1923 var korets kalkmalerier da overhvidtede, på nær en Helligåndsdue på østkappen i første hvælvfag.

INVENTAR

Oversigt. Kirkens ældste inventarstykke er den romanske granitfont, hvori et dåbsfad fra midten af 1500'rne. Omkring 1600 kom den nu reducerede prædikestol til og i 1660'erne to epitafier, det ene over sognepræsten, det andet med tilknytning til Avnsøgård. Altersølv, foruden sygesæt, alterstager og en nu omstøbt klokke bærer historikeren og kancelliembedsmanden Niels Slanges navn eller våben. Han ejede kirken i begyndelsen af 1700'rne og var gift med en søster til den næste kirkeejer, generalbygmester Johan Conrad Ernst til Avnsøgård; denne var bisat i nordkapellet, men kisten er senere gravet ned på kirkegården. Familien Lerche, som derefter kom i besiddelse af kirken, berigede dens inventar med en messehagel og et $\dagger$ altertæppe. Bortkommen er beklageligvis også et kobberstik, som en af greverne skænkede til erstatning for de fløje af en middelalderlig tavle, der brugtes, efter at en brand 1744-45 havde ødelagt kirkens altertavle. 1800'rne har præget interiøret med stole fra 1834 og altertavle 1841, ligesom prædikestolens hårdhændede forenkling må antages at være sket i disse år. Den nuværende farveholdning stammer fra restaureringen i årene omkring 1965.

Alterbord, gotisk, af munkesten, 210x135 cm, højde 113 cm. Bordet dækkes af en fyrretræsplade fra 1966, som kun er 100 cm på den korte led, fordi der på den bageste del af bordet, til støtte for altertavlen, er lagt et skifte moderne sten på fladen. I nord- og sydsiden ses noget, der ligner en afhugning på ca. 7 cm i 100 cm's højde og tilsvarende bredde, muligvis udført af hensyn til en $\dagger$ skrifte- og degnestol? (sml. Bakendrup s. 1227, fig. 11).

$\dagger$ *Sidealtre?* Rester af et alter i skibets sydøsthjørne kan skjule sig i den murede kasse under prædikestolen, ligesom uregelmæssigheder i nordøsthjørnet under hvælpvillen kan stamme fra et sidealter.

$\dagger$ *Alterbordspaneler.* I kirkebeskrivelsen 1862¹¹ omtales en malet bræddebeklædning på forsiden, formentlig samme tarvelige træbeklædning, bordet havde 1895.

Alterklæde, fra 1966, vævet af Grete Balle; det dækker bordets overflade og forsiden.

$\dagger$ *Alterklæde,* skænket 1680, af rødt fløj, prydet med guldgalonner i sømmene og »ude omkring« med silkefrynser. Midtpå var givernes

Fig. 30. Altertavle med maleri af I. Vilhelm Gertner 1841, forestillende Kristus hos Martha og Maria (s. 1879). NE fot. 1981. - *Altar-piece with painting by I. Vilhelm Gertner 1841, showing Christ in the House of Martha and Mary.*

initialer: »W.L.S.« og »A.N.D.« for nogle salige bønder, der boede i Viskinge.⁵⁶ Antagelig identisk med det »altertøj«, der brændte natten mellem 2. og 3. juli 1744 eller 1745.⁵⁷

Ifølge præsteindberetningen 1772 havde salig grev Lerche ($\dagger$ 6. dec. 1757) foruden en messehagel (s. d.) skænket et altertæppe af rødt »udskårent« plys.³⁸ 1852 var alterklædet itu og falmet, hvorfor det burde udskiftes med et nyt af rødt fløj eller klæde med galonner.²⁰ 1862 var der et af rødt klæde med guldspidser.¹¹

Altertavlen (fig. 30) er et maleri fra 1841 forestillende Kristus hos Martha og Maria, signeret i nedre, højre hjørne: »I: Vilhelm Gertner pinx(it) 1841«. Olie på lærred, lysningsmål 157x130 cm. Det sidder i en rundbuet, forgyldt ramme med spærformet afdækning kronet af latinsk kors. I fodstykket sortmalet fraktur: »St. Luca X, XXXV IIII«. Den arkitektoniske baggrund og forgrundens fliser er gråbrune; herimod lyser

Fig. 31. Altersølv. Kalk og disk udført år 1700 af Københavnermesteren Gerhard Weghorst, oblatæskan 1703 af Didrich Hoff, ligeledes i København (s. 1880). NE fot. 1989. - *Altar plate. Chalice and paten made in the year 1700 by master silversmith Gerhard Weghorst of Copenhagen, wafer box 1703 by Didrich Hoff, also of Copenhagen.*

Kristi røde kjortel og blå kappe. Kvinderne er klædt i hvide kjoler. 1846 var maleriet på altertavlen beskadiget, og endnu 1862 burde det reparerer, hvilket synes at være sket.²⁰

†*Altertavler.* Udseendet af den altertavle, der brændte natten mellem 2. og 3. juli 1744 eller 1745 kendes ikke.⁵⁷ Præsteindberetningen 1772 oplyser, at i stedet opstilledes »to stykker, der synes at have været døre for en anden altertavle«,³⁸ hvilket er i overensstemmelse med Høyens notat fra 1832, da den var overhvidtet og strøgen med gråt og blåt. Ifølge I. H. Larsen var der 16 udskårne mandsfigurer i to rækker.³⁹ Man må tænke sig fløjene fra en gotisk altertavle med apostel- og helgenfigurer. Worsaaes notat fra 1859 gående ud på, at altertavlen bar Frederik III.s initialer og året 1650, må antagelig tilskrives en erindringsforskydning. Der kunne være tale om altertavlen i Vig (Ods hrd.).

Kort efter afløstes de gotiske fløje af et *†kobberstik* skænket af kirkeejeren, grev Lerche til Lerchenborg. Magnus-Petersen, der så det 1895, mente, det kunne stamme fra slutningen

af 1600'erne og være »af italiensk kunst«. Det var samlet af ni blade, klæbet op på lærred, og målte i alt 3½ alen i højden og 2½ i bredden (ca. 220x155 cm). Motivet var Kristus på korset; ved dets fod lå Døden og en sammenkrummet djævelskikkelse. Udenom var en dekorativ bort bestående af vinranker og frugter. Det sad i en smuk, poleret ramme. Da biskop Mynster visiterede 1839 fungerede det som altertavle,⁵⁸ men 1895 hang det på nordvæggen og trængte til restaurering. Imidlertid mente Nationalmuseet, at omsorg for kobberstik lå uden for dets område, og Kobberstiksamlingen, som fik sagen forelagt, ville ikke gøre noget ved den.⁵⁹ 1966 var stikket borte og skulle ifølge mundtlig overlevering være havnet i kalkhuset ved vejen, hvorfra det var kastet bort.

Altersølv (fig. 31). *Kalk og disk*, fra 1700, ifølge præsteindberetningen 1758 skænket af kirkeejeren, Niels Slange.⁶⁰ Kalken er 19 cm høj og har sekstunget fod af vanlig barok form med fodplade; skaftleddene er sekssidede med profileringer ved overgangen til den runde, flad-

trykte knop, som er forsynet med flade rudebosser mellem foldeværksagtige led.

Stort bæger med flad bund. På en af fodtungerne graverede versaler: »Wiskinde Kirke Anno 1700«. Under bunden med skriveskrift: »Weyer tilsammen 42 Lods«. Her ses endvidere fire stempler: skjoldformet mestermærke hvori GWH over 1700 (spejlvendt syvtal) for Gerhard Weghorst (Bøje 241), Københavnsmærke 1700, guardeinmærke for Conrad Ludolf og månedsmærke vandmanden.

Disken, 13,5 cm i tv., har på fanen graveret cirkelkors med trambulerstik mellem korsarmene. Under fanen graverede versaler: »Wiskinde Kirke. Anno 1700«.

†*Kalk og disk.* 1647 nævnes kalk og disk af sølv, forgyldte,⁵⁶ 1668 blev en sølvkalk adskilt, repareret og forgyldt nogle steder,²³ men 1695 oplyses, at kalken »for lang tid siden« blev bortstjålet en nat, hvorfor man brugte altersølvet fra annekskirken i Avnsø.⁶¹

Oblatæsker. 1) Fra 1703 (jfr. fig. 31), muligvis hørende til det altersølv, Niels Slange skænkede.⁶⁰ Den lille, ovale æske måler 7,2x5,5 cm og er 2,5 cm høj, med lidet fremspringende fod- og lågplade. På oversiden graveret skriveskrift:

Fig. 32. Sygesæt skænket til Viskinge og Avnsø kirker år 1700 af Niels Slange. Udført af samme københavnske sølvsmed som alterkalken fig. 31 (s. 1882). NE fot. 1989. - *Chalice and the paten for the sick presented to the churches of Viskinge and Avnsø in the year 1700 by Niels Slange. By the same master silversmith (Weghorst) who made the two items of altar plate fig. 31.*

Fig. 33. Alterkande fra o. 1850-75, udført af V. Christesen (s. 1881). NE fot. 1989. - *Altar plate. Wine jug dating from c. 1850-15, made by V. Christesen.*

»Wiskinde Kirke« og under bunden: »For Wend ey dette fra sin Hellige brug under guds hefn og straf«; desuden svagt indridset: »4½ lod«. To ens, skjoldformede mesterstempler hvori DH over 1703 for Didrich Hoff, København (Bøje 280). Opbevares i præstegården.

2) Antagelig fra 1890'erne,⁶² stemplet F. Dretland, 925 S, FB, Sterling, såvel under bunden som indvendig i låget.

Ske, fra 1903, mestermærke for A. Fieron, Københavnsmærke (19)03 og guardeinmærke for Simon Groth.⁶³

Alterkander. 1) Nævnt 1862,¹¹ fra Den kongelige Porcelænsfabrik, sort med guld Kors og -kanter. 2) (Fig. 33), fra 1850-60'erne, 24 cm høj, med graveret fremstilling af Den barmhjerterige samaritan på korpus. Under bunden stempel for V. Christesen (Bøje 1142), desuden udvisket Københavns- og guardeinmærke. V. Christesen fik borgerskab i Slagelse 1846, senere

Fig. 34. Alterstage af messing med Niels Slanges våben over årstallet 1709 (s. 1883). EM fot. 1966. - *Altar candlestick of brass with the coat of arms of Niels Slange and the date 1709.*

i Odense og 1856 registreres han som guld- og sølvvarefabrikant i København. Kanden opbevares i præstegården.

†*Alterkande?* 1846 blev den nye alterkande sendt til reparation.²⁰

Sygesættet (fig. 32), fra 1700, er udført af samme sølvmed som alterkalken og hører sandsynligvis med til det altersølv, Niels Slange skænkede.³¹ Sættet omfatter kalk med vinbeholder afpasset efter bægerets form og oblatkruegemme samt en disk. Højde i alt 15,3 cm. Kalken har cirkulær fod med fodplade og en lille bladkrave under det cylinderformede skaft, som brydes af knop med let tilspidset tværsnit. På foden graveret versalindskrift: »Wiskinde og Afnsøe kirker. Anno 1700« og under bunden: »Weger 12 lod og 1 quintin«. Stempler som alterkalkens, månedsmærke dog fiskene. Under vinflasken graveret: »Weger 7 lod og 1 qvintin«. På knoppens over- og underside graveret akan-tusranke og på oblatgummets låg en blomsterroset. Disken er 9 cm i tv. og har graveret cirkelkors på fanen.

†*Syges æt.* 1695 ejede kirken en lille kalk og disk af sølv til at besøge syge med; vægten var 26 lod.⁶⁴

Fig. 35-36. 35. Dåbskande af messing (s. 1884). 36. Pengebøsse af messing (s. 1887). NE fot. 1981. - 35. *Brass baptismal ewer.* 36. *Brass collecting-box.*

Alterstager (fig. 34), med graveret årstal 1709, 35 cm høje. Hvælvet fod i tre svagt markerede afsæt og skaft delt af vulstringe, flad lyseskål med lysetorn. På den nedre pæreformede del af skaftet er graveret Niels Slanges våben over 1709. - Syvarmet *stage*, fra o. 1900, på rund fod.

†*Røgelsekar?* Inventariet 1647⁵⁶ nævner et kobberildkar, som omtales igen 1667²³ og 1695,⁵⁶ sidste gang betegnet gammelt.

**Messehagel*, med initialer og årstal: »CL 1758«, ifølge præsteindberetningen 1772 skænket af salig grev Lerche³⁸ (Christian Lerche til Lerchenborg døde 6. dec. 1757). Af rødt fløjlkantet med gulddalon; tilsvarende, men bredere danner et latinsk kors på ryggen, hvor der desuden med sølv er broderet ovennævnte initialer. 1966 skænket til Nationalmuseet (3. afd. inv. nr. 895/1965).

†*Messehagler*. 1647⁵⁶ og 1667 nævnes en messehagel, og 1671 blev messehaglen repareret;²³ fra 1695 haves en detaljeret beskrivelse af en hagel af rødt fløjlm med en finger brede guldkniplinger rundt om sømmene og i halsen; på ryggen et kors også af guldkniplinger »med to stykker sammensat, der har årstallet 1682 og de salige menneskers navn, som har givet den«,⁵⁶ se †alterklæder.

**Skriftetavle* (fig. 37), fra 1700'ernes slutning. Den lille tavle måler 23x9 cm og er knap en centimeter tyk, med fem huller i ti rækker; den tilhørende pind, som ved sin placering angav tallet af nadvergæster, mangler.⁶⁵ Af grev Lerche, Birkendegård, skænket til Nationalmuseet (3. afd. inv. nr. F55b).

†*Messeklokke*. Et klokkerebshul i østkappen af korets andet fag, over det sted, hvor degnestolen ofte er placeret, tyder på tilstedeværelsen af en †messeklkke.

Alterskranke, fra 1857, med drejede balustre af træ.²⁰ 1965 ændret fra den tidligere udformning til den nuværende halvrunde. Staffering svarende til stolenes med lysere grå balustre og mørkere fod- og håndliste. †*Alterskranke*. Ved synet 1808 manglede rækværk og knæfald. Næste år blev det foreslået at anvende det overflødige pulpitur til formålet;⁶⁶ derefter ses sagen ikke omtalt.

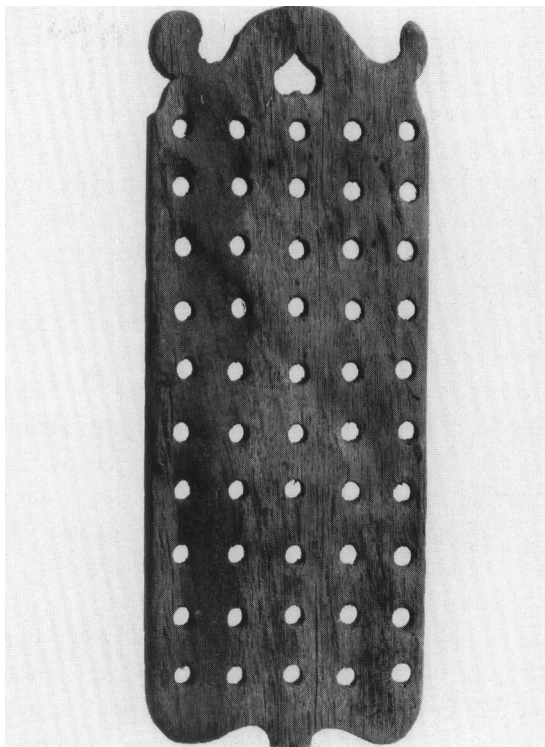

Fig. 37. Skriftetavle brugt i forbindelse med altergang til at tælle nadvergæsterne (s. 1883). NE fot. 1989. - *Confessional board used at Communion to count the communicants.*

Font, romansk, af granit, tvrm. 76 cm, nuværende højde over gulvet 88 cm, beslægtet med fontene i Hagedsted, Mørkøv og Skamstrup.⁶⁷ Fod og kumme er hugget hver for sig, den cylinderformede fod af en mere finkornet, grålig sten end kummens grovere, rødlig med mange sorte korn. Kummen, der er noget op-hugget i ny tid, har næsten lodrette sider og kun svagt rundet bund; ved den øvre rand ses rustspor som efter en jernring, formentlig anvendt i forbindelse med en eller anden form for låg, sml. Værsløv (Skiplinge hrd.) og Bjergsted. Den kun 25 cm dybe kumme har ved siden af afløbshullet i bunden et keglestubformet hul med en ujævn blystøbning, muligvis dækkende over et ældre eller mislykket afløbshul. 1862 var fonten oliemalet.¹¹ Opstillet i korets nordvest-hjørne.

Dåbsfad, o. 1550, af messing, 58,5 cm i tvrm., af den ofte forekommende type med drevet

fremstilling af Bebudelsen i bunden omgivet af slidt majuskelindskrift og derudenom hjorte forfulgt af hunde, som også ses på fanen. Yderst ved kanten graverede versaler: »MRAHD«. Tilsvarende fæde, men 61,5 cm i tv., findes i Nørre Jernløse og Særslev (s. 100 og 1702 med fig. 24). Nævnt første gang 1758,³¹ mens de ældre inventarier omtaler et fad af tin, jfr. nedenfor.

†*Dåbsfad*. 1895 var et dåbsfad af tin, 2,3 tommer i tv., hensat i sakristiet.

Dåbskande (fig. 35), sandsynligvis anskaffet kort efter synets anmodning 1862,²⁰ af messing, 20 cm høj. Den buttede kande har bred tud og fladt låg med knop.

†*Korgitter* er kun indirekte omtalt i forbindelse med †gravrammes placering »i kordøren«.

Prædikestol (fig. 38). Af den oprindelige stol fra o. 1600 er kun kurven bevaret, berøvet ikke alene de evangelistfigurer, der ifølge oplysning fra 1772 da stod foran arkadefelterne,³⁸ men også adskillige detaljer og en himmel. Opgang og bærepille stammer fra restaureringen 1965-66. En yngre himmel fra begyndelsen af

1800'rne blev ved denne lejlighed henlagt på præstegårdens loft.

Stolen er på fire fag adskilt af tre par koblede trekvartsøjler og i hver side et par ikke koblede. Søjleskafterne har prydbælte, hvori en enkelt række diamantbosser; den øvre del af skaftet brydes midtpå af en vulst. Felternes arkader indrammes af båndslang brudt af profilkapitæler, og har roset i sviklerne. Foroven en tandsnitliste som f.eks. i Særslev, Svallerup og stolene af den såkaldte Kalundborgtype,⁶⁸ hvor der yderligere er en æggstav. Gesimsen har glat gennemløbende frise over to rækker perlestave og kronen af tandsnit, hvorover en liste, hvis ægge- eller pærestav er skåret bort. Mellem det nu glatte postament og storfelterne er indskudt et kvart-rundt led med pærestav omkring roset. Over og under søjlerne sidder klodsede, vinkelformede led, som må stamme fra en ændring, formentlig i forrige århundredes begyndelse. Søjlekapitælerne er da blevet fjernet, og uregelmæssigheder ved selve søjleskafterne og deres indbyrdes forhold antyder en ændring i opstillingen. Hvis †evangelistfigurerne som nævnt 1772 var »udhugne i træ«, må arkadernes fyldinger være fornyede.⁶⁹

Stolen hviler på en ottekantet søjle fra 1965 og en muret kasse, jfr. †sidealter. Den samtidige opgang har enkelt panel med glatte fyldinger som afløsning for spinkle tremmer.

Farverne er lys vissengrøn i storfelter og frise, desuden er anvendt gråt, hvidt, okkergult og guld.⁷⁰ I postamenterne er med brune versaler på grå bund malet citat fra »Psa: z6 ...« (Herre, jeg elsker dit hus ...).

I præsteindberetningen 1758 nævnes en †*himmel*, hvorpå læstes ordene fra Sl. 19,8: Herrens lov er fuldkommen....³¹

En *himmel*, fra 1800'ernes begyndelse,⁷¹ nedtoges som nævnt 1965. Den er af fyrretræ, med kassetteloft; på hjørnerne står drejede vaser. Friesen smykkes af små halvsøjler, og udskårne festoner med kvast på midten og under hjørnerne gør det ud for hængestykker. Farveholdningen svarer til stolens før sidste restaurering, dvs. hovedsagelig gråt og blå, undersiden er således dueblå. Henlagt på præstegårdens loft.

Fig. 38. Prædikestol fra o. 1600 (s. 1884). Thora Fisker fot. 1966. - *Pulpit from c. 1600.*

Fig. 39-40. *Gavl og *vange i NM2. 39. Fra †degnestol (s. 1885). 40. Fra †korstol (s. 1886). LL fot. 1981. - *Bench-end and *sidepiece. 39. From parish clerk's †chair. 40. From †choir stall (?).

Stolestader, fra 1834.⁴¹ De enkle gavle har i begge sider smalle, riflede pilastre med glatte »kapitæler«, hvorpå er limet drejet skive. Foroven og forneden simple profillister. Malet i to gråblå nuancer. Tidligere var stolene lukket med †døre, som 1891 ønskedes fjernet og lagt på loftet.¹¹ En tilsvarende *degnestol* står foran korets sydvindue.

En †*skrifte-* eller *degnestol*, fra 1680, kendes fra omtale 1758³¹ og 1772,³⁸ første gang benævnt degnestol, anden gang skriftestol. Det siges, at øverst på den var citeret Luk. 11,28 (Men han svarede: Ja, salige er de, som hører Guds ord og bevarer det),⁷² og derefter »Lisbeth Bertelsdat-

ter«, som havde bekostet stolen, desuden »A° 1680«. Den stod på siden »væk fra altret, idet den anden side beskadigedes ved branden«³⁸ (jfr. †altertavle).

Af en (†)*degnestol*, fra senmiddelalderen, er kun bevaret en **gavl* (fig. 39). Den er skråt afskåret foroven med en liggende løve, dvs. samme udformning som degnestolene i Havrebjerg og Særslev,⁷³ men løven (fig. 41) er skåret på en helt anden måde, og hovedet vender mod stolens indvendige side, hvor også halen ligger skråt hen over kroppen. På den udvendige side ses et udsparet felt, hvori glat våbenskjold; indvendig er der vandret udsparring til hylde under

Fig. 41. *Detalje af tdegnestol, sml. fig. 39 (s. 1885). LL fot. 1981. - Parish clerk's tchair, cf. fig. 39.

det skrå pultbræt. Gavlen, der fremtræder afrenset for al farve, kom 1884 til Nationalmuseet sammen med de to nedenfor beskrevne stykker (inv. nr. D2016). Det oplystes, at de »for en del år siden« var bortsolgt fra kirken.

Udformningen af de to andre stykker tyder på, at der er tale om *vanger fra en (†)korstol, som måske ikke oprindelig har hørt til i kirken her. Bortset fra en udsparring til et vippesæde, er det ene stykke, der er savet af foroven, glat. Det andet (fig. 40, 42) er formet efter samme skema som korstolene i f.eks. Holmstrup, Skelskør eller Ringsted.⁷⁴ Denne gavl er afbrudt såvel foroven som forneden. - Korstole var siddepladser beregnet til det ved større kirker tjenstgørende præsteskab. De opstilledes i visse tilfælde i sognekirker, sml. Holmstrup, der var en valfartskirke, og Skelskør, hvor der findes tre sæt korstole af forskellig størrelse og alder (DK. Sorø s. 254). Endvidere kan nævnes to i Gudme (Gudme hrd., Svendborg amt), hvor de flankerer altret. De korstole, der er brugt i degnestolen i Slagelse S. Peders kirke, kan muligvis stamme fra Antvorskov klosterkirke (DK. Sorø s. 230), og tilsvarende kan stolene i Viskinge være overført fra en anden kirke. Ingen ligner dog så meget, at de synes at have hørt sammen med det bevarede stykke.

Bænke, antagelig fra midten af 1800'rne, med svejfede gavle og åbne rygge. Lysegrå. I sakristiet og våbenhuset.

Dørfløje. 1) Den oprindelige, indvendige side af indgangsdøren er formentlig middelalderlig og i 1500'rne forsynet med pålagt rammeværk udvendig (fig. 43). Døren består af to 52-53 cm brede planker og en smallere på 16 cm; de holdes sammen af to gangjern og to revler, antagelig jævndrende med beklædningen på ydersiden. Under det øvre gangjern ses spor af et ældre. Forneden er i nyere tid indfældet et bræt. Ydersidens profilerede rammer danner otte, næsten kvadratiske felter afsluttet foroven med tandsnit under profilliste. I tympanonfeltet ses reliefskåret roset over halvcirkelslag hvori spærstillede profillister.

På den udvendige side sidder en slidt, romansk dørning (fig. 44) med vulstringe og formentlig dragehoved (det har ingen éntydig arts-karakter),⁷⁵ desuden et nøgleblik hørende til den store, firkantede kasselås på indersiden, antagelig fra 1700'rne.

Den meget medtagne dør står med en lysegrå bemaling indvendig, blågrå udvendig. Indgangsdør til våbenhuset.

Fig. 42. *Detalje af tkorstol (?), sml. fig. 40 (s. 1886). LL fot. 1981. - Detail of tchoir stall (?), cf. fig. 40.

2) Antagelig middelalderlig, bestående af én bred og to smallere planker med profilering i siderne, holdt sammen af to forskelligt udformede gangjern. Over det øvre er spor efter et ældre, ligesom der ses at have været en ældre *†*lås. På ydersiden er i 1800'ernes sidste halvdel slået rammeværk, hvorved dannes ti firkantede felter. Blågrå udvendig. Til nordkapellet.

3) 1700'erne, bestående af fire planker, som på den indvendige side holdes sammen af to revler, hvorpå gangjernene sidder. Flammeret på ydersiden. Indvendig sidder samtidig eller ældre *lås*. Blågrå udvendig, umalet indvendig. Til tårntrappen.

4) 18-1900'erne, med tre spejlfyldinger. Lysegrå. Mellem kor og sakristi.

5) 1940'erne? Døren har to spejlfyldinger i hver fløj og derover et rudefelt svarende til døråbningens form. Lysegrå. Mellem våbenhus og skib.

†Pulpitur. Et pulpitur synes kun omtalt 1809, da det ansås for overflødigt og desuden tog en del af lyset, hvorfor synet foreslog at bruge det til en alterskranke.⁶⁶ Sml. dog *†*herskabspulpitur s. 1861.

Vægskab (fig. 46), indrettet 1669 i sakristiets vestvæg, til opbevaring af ornamenter og klæder. Tidligere fandtes hverken skab eller kiste.²³ Forsiden, 180x125 cm, har to rektangulære låger adskilt af vandret profilliste. Til siderne ramkestykker hver med to rækker skællagte skiver hvorpå stiliseret blad. Over en udsavet tungeliste krones skabet af en lille trekantgavl flankeret af pyramidespir endende i månesegl. Siden restaureringen 1965 malet i to grå nuancer svarende til det øvrige træinventar.

Pengeblok (fig. 45), fra 16-1700'erne, nu kun 56 cm høj, smallere forneden end foroven, hvor to jernbånd lukker for låge i forsiden. I det jerndækkede låg er der to pengeslidse. Gråmalet. 1862 omtalt på nuværende plads i våbenhuset,¹¹ hvor den er gravet ned ved sydvæggen, øst for indgangsdøren.

Pengebøsse (fig. 36), nævnt 1862,¹¹ af messing, med hank på siden og pengeslids i låget. Lukket med lille hængelås over øsken på siden.

Tavle (fig. 45), antagelig ophængt 1828.²⁰

Fig. 43. Indgangsdør til våbenhuset, set udefra (s. 1886). NE fot. 1981. - *Door to the porch*.

Fig. 44. Romansk dørning på døren til våbenhuset, sml. fig. 43 (s. 1886). Thora Fisker fot. 1966. - *Romanesque door ring on the door of the porch, cf. fig. 43*.

Fig. 45. Pengeblok og tavle på våbenhusets sydvæg (s. 1887). NE fot. 1989. - *Alms post and board on the south wall of the porch.*

Over et lille bord, hvorpå pengebøssen står, ved siden af pengeblokken, hænger en tavle, hvis versificerede indskrift opfordrer til at hjælpe de fattige. Tavlen måler 110x51 cm og indrammes af kannelerede pilastre, foroven volutgavl hvorpå fire drejede skiver svarende til stolestaderne. Indskrift med sort antikva og skrive-skrift på hvid bund, farveholdningen i øvrigt som stolenes.

†*Pengetavler*. 1862 omtales to tavler til om-bæring.¹¹

Orgel, bygget 1949 af Th. Frobenius & Co., Kgs. Lyngby. Syv stemmer, ét manual og anhangspedal. Disposition: Manual: Quintatøn

16', Principal 8', Gedakt 8'. Oktav 4', Rørføjte 4', Oktav 2', Mixtur IV. Anhangspedal. Mekanisk aktion, sløjfevindlade. Facade med skråt-stillede pibefelter, tegnet af Aage Herløw i samarbejde med orgelbyggeriet. Orglet indkøbtes for midler indsamlet ved en takkegudstjeneste 5. maj 1945.⁴¹ I skibets nordvestre hjørne, med sydvendt facade og spillebord. Et †*harmonium* nævnes 1901.¹¹

Salmenummertavler, fra restaureringen 1965, med stifter til ophængning af løse numre af metal. Malede i to grå nuancer. Om ældre †*nummertavler* vides, at synet 1824 anbefalede anskaffelsen af en ny og større tavle samt opmaling af de

gamle.²⁰ 1906 ønskedes nye tavler til ophængning af løse salmenumre.¹¹

Lysekronerne stammer alle fra nyere tid. 1) Antagelig fra 1800'ernes slutning, i barokform, med otte svungne arme; på et blad midt på armene sidder en lille fugl. Højere oppe på det profilerede skaft er fæstnet otte pryddarme. Øverst på skaftet fugl med udbredte vinger, forneden hængekugle, der ender i profileret knop. I skibets andet fag.

2) Fra 1900'erne? Barokform, med to gange seks arme. I skibets vestligste fag.

Ved restaureringen 1965 ophængtes desuden lette, hvidlakerede jernringe med nedhængende lysepiber i skibet; i koret er der lampetter.

Hatteknager, af træ, på våbenhusets østvæg.

†*Ligbærer*. Inventariet 1667 nævner en ligbære, 1670 blev en ny forfærdiget og den gamle repareret.²³

Klokker. 1) 1831 omstøbt af †klokke fra 1716. Tvm. 100 cm. Indskrift med reliefversaler om halsen: »Støbt af I. C. & H. Gamst. Kiøbenhavn anno 1831«. Over indskriften akantusfrise, på slagkanten rammelister.

2) Anskaffet 1891 efter omstøbning af †klokke fra 1578. Tvm. 87 cm. Indskrift med reliefversaler om halsen: »Omstøbt af J. Hellerung H. Gamst & H. C. Lunds Eft. Aar 1891«. Over indskriften palmetfrise og på slagkanten rammelister.

Begge klokker er ophængt i slyngebom.

†*Klokker*. Inventariet 1647 nævner to klokker i tårnet, den ene »broden«. 1662 anskaffedes to klokkestreng, den ene gik ned gennem hvælvingen i kirken, den anden var til at ringe med i tårnet.²³ Samme år er en klokke itu »og vil omstøbes«, 1667 betegnes en af tårnets to klokker som værende »sønder«. 1695 var de to klokker i tårnet næsten lige store.⁵⁶

Præsteindberetningen 1758³¹ omtaler to klokker; den lille var støbt 1578 i Sørby (Sørbymagle sogn, Sorø amt) af Hans klokkestøber⁷⁸ og kendes fra en tegning (fig. 47) udført af Magnus-Petersen 1891 før omstøbning (jfr. klokke nr. 2). Tvm. 3³/₄ fod. Indskrift med versaler i tre linjer om halsen; i den øverste læstes: »Verbum domini manet in æternum«, i den anden: »Lod her

Jørgen sognepræst til Viskind og Laurids Søverinsen« og i den tredje: »Og Peder Hansin Kirki(v)ergi støbe denne klokke i Sørbye af Hans Klokke Støbir mdlxxviii«. - En revne omtalt 1772³⁸ må være blevet repareret, først 1891 omstøbtes den til klokke nr. 2. Før omstøbningen vejede klokken 1087 pd. Ved eftersynet 15. okt. over den omstøbte klokke var vægten kun 767 pd., hvorfor der forlangtes en malmklokke af samme kvalitet som den gamle og ophængt, om muligt til jul. Klokkens latinske indskrift: »Verbum domini manet in æternum« burde også findes på den nye klokke, hvilket imidlertid ikke er tilfældet.¹¹

Ifølge præsteindberetningen 1758³¹ var den store klokke støbt 1716 af Henrik Tessin, København.⁷⁹ Antagelig på klokkelegemet sås kirkeejeren Niels Slanges våben og »neden i det« hans navn,⁶⁰ derunder med »opfyldte«, hvorved

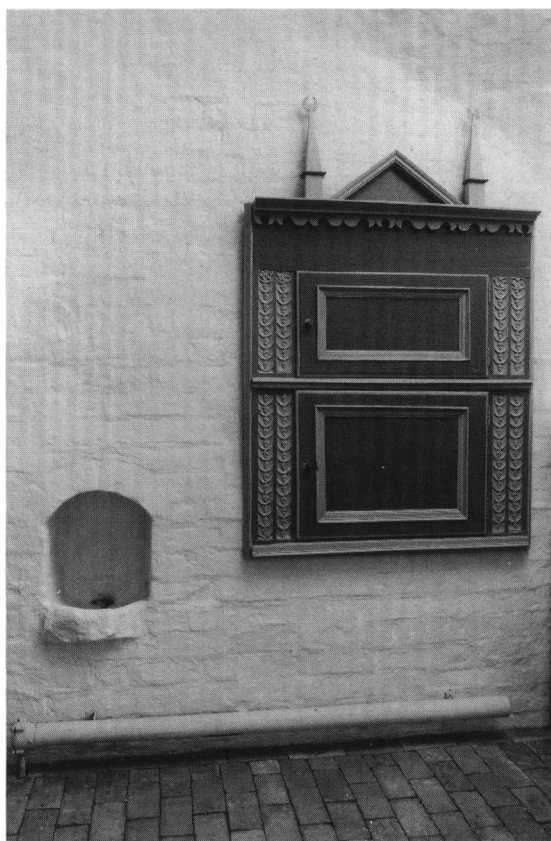

Fig. 46. Skab i sakristiets vestvæg, indrettet 1669 (s. 1887) og piscina (s. 1864). NE fot. 1989. - *Cupboard in the sacristy's west wall, fitted in 1669, and piscina.*

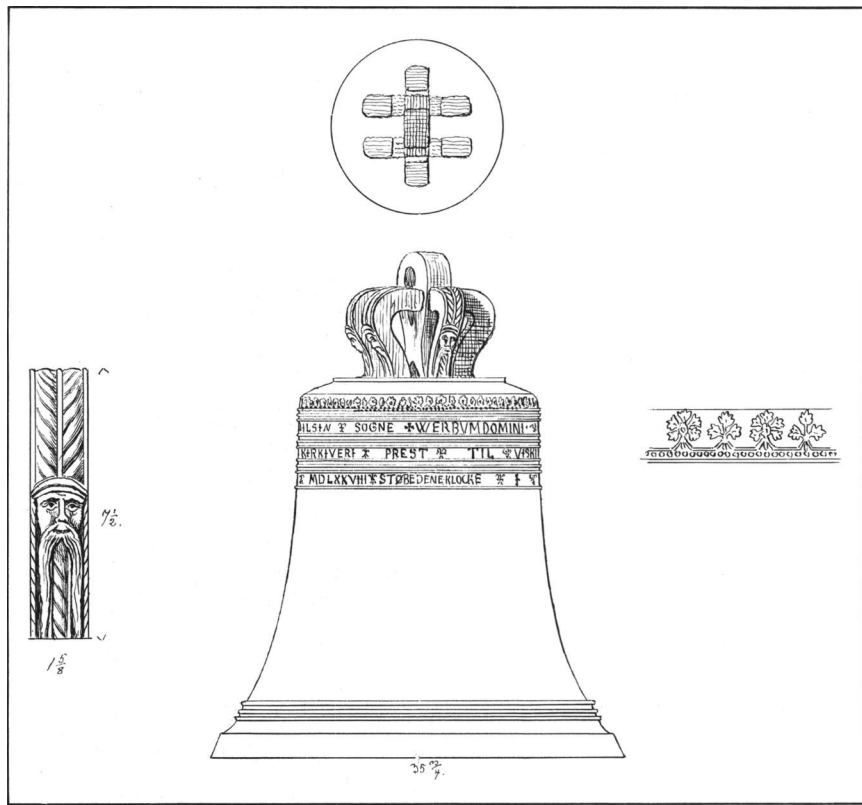

Fig. 47. †Klokke støbt i Sørby af Hans klokke-støber 1578 (s. 1889). Tegning af J. Magnus-Petersen 1891. I NM2. - †Bell cast in Sørby by Hans bell-founder 1578. Drawing by J. Magnus-Petersen 1891.

formentlig skal forstås reliefbogstaver: »Mane preces noctuqve preces et fes-ta monebo pereat admonitis mars libitina pyra me fudit Henr. Tessing civit Hauniensis Ao 1716« (Morgen og aften jeg kalder til bøn, jeg om helligdag varsler/ildebrand, dødsfald og krig melder jeg om med min klang. Mig støbte Henrik Tessin af staden København år 1716). 1808 var den store klokke ubrugelig,⁶⁶ det samme noteredes endnu 1824,²⁰ men først 1831 var den indsendt til omstøbning, jfr. klokke nr. 1.

Klokkestol, antagelig fra 1816,⁴¹ da klokke-stolen måtte anskaffes af ny, muligvis med anvendelse af nogle stolper fra den tidligere klokke-stol. I en af stolperne er indridset årstallet 1858 med romertal.

(†)*Klokkestol*, fra tårnets opførelsestid, til tre klokker, kun underdelen bevaret; den består af fire egebjælker med bladede udskæringer for skråstivere, hvoraf der har været tre på hver side af de lodrette stolper. Nu i mellemstokværket, jfr. s. 1866.

GRAVMINDER

Epitafier. 1) (Fig. 48) med malet årstal 1660 foroven og navnet Maddalena Meyern i hængestykket. Epitafiet er omtalt i præsteindberetningen 1758,³¹ hvoraf fremgår at hun blev begravet i kirken 7. febr. 1660 i sin alders 59. år og havde været gift med ritmester Schepfelvejse på Avn-søgård.⁸⁰

Det 350 cm høje epitafium er forarbejdet af blødt træ og vistnok også fyr. Opbygningen forekommer måske lidt gammeldags, men følger et almindeligt skema. Usædvanlig er derimod den måde, hvorpå især storvingernes rovfugle er udført med let hvælvet krop og påsatte vinger. Udformningen af bladrankerne i hænge- og topstykke såvel som topvingernes dekoration skåret i fladsnit er heller ikke almindelig. Den mulighed synes således tænkelig, at epitafiets forarbejdning har været overladt en udlænding, jfr. de udenlandsk klingende navne.

Af storstykkets maleri (fig. 54), der afdække-

des 1965-66, er kun en mindre del bevaret, men nok til at bekræfte beskrivelsen fra 1758. I midten anes en lodret korsstamme hvorpå Kristus-figur, til højre herfor en næsten uskadt fremstilling af knælende kvinde i sort dragt med hvidt forklæde og hænderne løftet i bøn. Desuden to små piger i tilsvarende dragter. Til den anden side tre små drenge og foran dem en ung mand og svage spor efter endnu et par skikkelser, der ifølge præsteindberetningen var ritmesteren selv i lys gul læderkøllert med et sort gehæng og skærf samt tre sønner i samme dragt foruden de tre mindre sønner »i gejstlig dragt«.

Stafferingen er brun og grå med mørk grå marmorering på søjlerne og indskrifter med gule versaler på sort bund; første linie i topstykket er på latin og citerer Fil. 1,23: Jeg har lyst til at bryde op og være sammen med Kristus; resten på tysk gengiver Job. 19: Jeg ved, at min løser lever, og han vil dernæst opvække mig af jorden (jfr. 1.Kor. 15,25f.). I topstykkets ovalfelt læses: »Spes mea Christvs inri«. Før restaureringen sås i storfeltet en enkel, gråmarmoreret portal, hvori et brunligt kors med neapelgul kant stående på en høj og med mørkegrå baggrund. 1758 hang epitafiet på nordvæggen, skråt over for prædikestolen, siden 1966 på nordvæggen i tårnrummet.

2) (Fig. 49) 1666, af træ. Oluf Madsen Jyderup (Olaus Matthiæ Juderupius), provst i Schippinge herred, sognepræst til Wischinge og Avenso, og hustruen Katrine Pedersdatter Rørby (Catharina Petrea Rørby) satte dette minde for sig og deres slægt år 1666.⁸¹ Epitafiets billedskærerarbejde kan tilskrives Lorentz Jørgensens værksted; det er af eg og måler 265 cm i højden og 230 i bredden. Maleriet af præsten og hans familie flankeres af to store dydefigurer, til venstre Troen med kors og kalk, til højre Håbet holdende anker. Til siderne vinger med bruskværk og et af værkstedets karakteristiske barnehoveder. Et lavt topstykke kronet af konsol, hvorpå sidder et af de fra altertavlerne velkendte englebørn, her dog med kranium i højre hånd, nu ingen attribut i venstre. Hængestykkets bruskornamenter indfatter den let hvælvede skrifttavle; til siderne, under dydefigurerne,

Fig. 48. Epitafium nr. 1, fra 1660 over Maddelena Meyern og ritmester Schepfelvejse, Avnsøgård (s. 1890). NE fot. 1981. - Wall monument no. 1 from 1660 to Maddelena Meyern and Captain of Cavalry Schepfelvejse, Avnsøgård.

hængestykker med hoved. Et diademhoved danner afslutning forneden.

Stafferingen ligger på en tynd kridtgrund; skriftfeltet er sort med gul versalindskrift på latin. Maleriet viser præsten og hans hustru med to døtre og seks sønner i et kirkerum med høje vinduer; i midten er opstillet et lille krucifiks. Ophængt på korets nordvæg ind mod sakristiet (sml. †begravelser).

Gravsten. 1) O. 1729. Peder Olufsen Schytte (Petrus Olai Schytte), sognepræst til Vischinde

og Aunsøe, provst i Schipphinge herred,
†(29.)okt. 1729.

Stands du vandringsmand
læs de dydens spor
hvilke til eftertiden levned
den berømmelige mand og højst
ærværdige
Herr Peder Olufsen Schytte
i sognene Vischinde og Aunsøe
en såre årvågen hyrde
samt
i Schipphinge Herred en
provst af store fortjenester
hans oprindelse var af selve fattigdommen
et højst eftertragtet kirkens lys
en dyds og fromheds fakkell frembar han
for sin tids mennesker
en mand der om nogen nogensinde [var]
ved fromhed tro mildhed og styrke
i hjemmet ypperlig
han prydede værdigt sit kald
men
da hans livsløb og 75 år var fuldbyrdede
ved en
blid og salig død
nåede han til frelsens havn
i den kristne æras år 1729
[den 29 Oc]tober

Rød kalksten med ortoceratitter, 176x101 cm.
Indskrift på latin⁸² med reliefversaler i forsæn-
kede bånd tværs over stenen. I hjørnerne cirkel-
felter med naivt huggede evangelisttegn. Stenen
kom frem, da et fastsømmet tæppe inden for
alterskranken fjernedes 1957; samme placering
opgives 1758.³¹ Nu dækket af trægulv.

2) O. 1807. Hr. Andr(eas) Wilh(elm) Amb-
ders, *1. marts 1749, gift med madam Christi-
ane Ottesen, født Rauberg, død før ham. Han
var præst og religionslærer for Widskinde og
Aunsøe menigheder fra 1782 til hans dødsdag
1. aug. 1807. Grå kalksten hvori ortoceratit,
157x92 cm, med fordybet kursiv i tværskrift
inden for profilering langs kanten.

1920 blev stenen genanvendt over H. P.
Qvaade, *6. maj 1852, †13. juli 1920, og hustru

M. M. Qvaade, *31. dec. 1855, †24. nov. 1937.
Indskrift med fede, fordybede versaler.

Omkring 1860 gengives den oprindelige ind-
skrift på stenen »på kirkegården«.⁸³ 1875 fik
proprietary Qvaade skøde på gravstedet syd for
tårnet med påtegning, at den i den indhegnede
plads liggende ligsten skulle afleveres til kirke-
ejerens, når graven blev optaget. 1966 lå stenen
på gravstedet, der da hegnedes af nygotisk *†stø-
bejernsgitter* med støbt plade, hvis reliefversaler
meddelte: »Brødrn. C og V Qvades Familiebe-
gravelse«. Nu er gravstedet sløjfet, men stenen
står op ad tårnets sydmur.

†Gravsten. 1) Fra 1600'rne, figursten med bil-
lede af en fuldskægget præst i ornat; derunder et
felt uden indskrift (udslidt?) og i hjørnerne
evangelister i medaljoner. Ca. 250x145 cm. Lå
1895 i skibet.

2) Fragmenter af en udslidt og ulæselig sten,
som så ud til at have dekoration inden for kant-
linien, lå 1895 i våbenhusets nordvestlige hjørne.

Gravramme (fig. 50) fra 1559, omkring glat
gravtræ.⁸⁴ Hr. Neils Hansen, sognepræst...
†15. sept. 1559. Den veldisponerede indskrift
med reliefversaler løber i et 4 cm bredt, for-
sænket bånd inden for karnisprofileret, 11 cm
bred ramme; de to sidestykker er afbrudt for-
neden. Det længste er 150 cm, det korteste 143,
bredden 72 cm på øvre ramme, den nedre
mangler. Gravtræet måler 135x49,5 cm. Ved
restauration 1966 fandtes grå og blå farve for-
uden nogle grønne stænk og en rød farve
(mønje?) på såvel bogstaver som bund. På grav-
træet sås en grågullig farve direkte på træet og i
hullerne en lys blå. Tidligere foran alterbordet,³¹
1965 flyttet til korets nordøsthjørne fra en plads
lige nord for alterbordet.

†Gravramme. O. 1601? Hans Nicolaisen, sog-
nepræst (1559-1601). Latinsk indskrift med »op-
højede« bogstaver: »Hic jacebit venerabilis
d(ominu)s Georgius Nicolai ecclesie hujus pa-
stor«³¹ (Her skal den ærbare hr. Jørgen Nielsen,
denne kirkes præst, hvile). Man bemærker
fremtidsformen, som er usædvanlig i gravskrif-
ter. - Lå 1758³¹ og endnu 1772³⁸ »i kordøren«,
hvormed sandsynligvis menes døren i et †kor-
gitter.

Fig. 49. Epitafium nr. 2, fra 1666 over sognepræst Oluf Madsen Jyderup og hustru Katrine Pedersdatter Rørby (s. 1891). NE fot. 1981. - Wall monument no. 2 from 1666 to the parish priest, Oluf Madsen Jyderup and his wife, Katrine Pedersdatter Rørby.

Fig. 50. Gravramme over Niels Hansen, †1559 (s. 1892). Erik Skov fot. 1957. - *Wooden frame round the grave of Niels Hansen, †1559.*

†*Begravelse*. 1) 1772 omtales en åben begravelse i gulvet i sakristiet; der var nogle kister uden indskrifter, på én dog årstallet 1706; de tilhørte antagelig sognepræst Oluf Madsen og hans familie, hvis epitafium (fra 1666) hænger over døren ind til sakristiet.³⁸ Man så liget af et uforrådnat fruentimmer, hvis legeme var at føle på som en hård svamp. Underst blandt flere ligeledes uforrådnede legemer lå i en kiste »et fruentimmer, som har været overmåde fed, på

hvem maven endnu skal være tyk og opsvulmet«.

1826 var lemmen over begravelsen meget brøstfældig og burde istandsættes, eller begravelsen opfyldes og belægges med mursten,⁴¹ hvilket synes at være sket.

2) Generalbygmester Johan Conrad Ernst, †1750, var begravet i kapellet på skibets nordside. Ifølge præsteindberetningen 1758 satte datteren, Friderica Lovisa, gravskriften over ham;⁸⁵ det fremgår ikke, hvilken form mindet havde. En jævnaldrende kilde gengiver indskriften.⁸⁶

»Tak hierte Fader! Tak for liv og Sindets Gaver,
Een god Opdragelse, eet ærligt Naun Jeg haver,
For Dyds exemplar, Som jeg arvet efter Dig
Der meer end Guld og Sølv i Tiden gjør mig rig.
Mit liv jeg efter Dig vil her at føre lære,
Som Du! een naadig Gud, een Konge troe at være.
Oprigtig mod Een-hver, taalmodig i Fortred
Til Døden uforsagt. Jeg følger dine Fied
Til Slutning og Farvel, Jeg vil dit Støv omfaune.
Nu min bekymret Siæl Dig skal i Livet faune.
Jeg legger hos din Grav min Tak og Glæde hen,
Men haaber snart hos Gud at finde dig igien.
F.L.E.«

1890 oplyses, at kisten »i sin tid« flyttedes fra kapellet, som blev benyttet til kalkhus (sml. s. 1864), og nedsattes ved kirkens nordmur uden noget mindesmærke.

**Gravfund*. I forbindelse med kirkens istandsættelse 1965 fandtes ved harpning af jord fra koret diverse småfragmenter af kistebeslag i forskelligt materiale, desuden knapper af glas og messing, to kridtpibehoveder og en sut (fig. 51), muligvis fra o. 1800.⁸⁷ Ved altret lå forkullede trærester antagelig fra branden midt i 1700'rne (sml. †altertavle). Afleveret til Nationalmuseet (inv. nr. D108-11, 113-21/1965).

Mindekranse. 1) 1895. Fra godsets funktionærer, håndværkere og arbejdere, til greve W. Lerche, Birkendegaard, 8. juli 1895. Sølvkrans af egeløv med graveret indskrift på sløjfen.

2) 1926. Et sidste farvel til Gerda Frederiksen fra elever i Smakkerup skole, 12. dec. 1926. Sølvkrans af laurbærblade og egeløv med graveret indskrift på sløjfen.

3) 1930. Minde fra funktionærer og arbejdere på Lerchesminde, 15. april 1930. Sølvkrans af bøgeløv med graveret indskrift på båndet. I glaskasse på hvis øvre kant læses: Godsejer Johan Prahl.

I tre glaskasser, som hænger på østvæggen i tårnrummet.

Kirkegårdsmonumenter. (Jfr. fig. 12) fra o. 1819 over: »Forældres Haab den kiære Søn Niels Philip Otto Christian Fuglede fød 24. Januar 1799 död 17. December 1819«. Indskrift med fordybede versaler på hvid marmorplade, 26x34 cm, indfældet i firkantet stele af rødlig sandsten, med flammende hjerte kranset af slange, som bider sig selv i halen (symbol på evigheden). Monumentet står på lav, profileret sokkel og krones af urne, som nu er knækket af og anbragt på hovedet. Nord for tårnet, vest for opgangen.

Nord for kirken synes arealet mellem sakristiet og kapellet at være benyttet af kirkens præster. Her står tre monumenter:

1) O. 1816. Sognepræst Gotfred Heineth, *16. juli 1769, †19. sept. 1838 og Else Susanne Heineth, født Gjoe, *24. sept. 1773, †12. okt. 1816, desuden sognepræst Antonin Heineth, *7. april 1806, †18. aug. 1881 og Magdalene Maria Hedevig Heineth, født Smith, *5. dec. 1806, †11. juni 1886. Op ad en grottesten, som krones af latinsk kors af slebet granit, læner sig en hvid marmorsten formet som opslået bog med fordybede versaler.

2) 1852. Pastor N. C. T. Langes familiebegra-

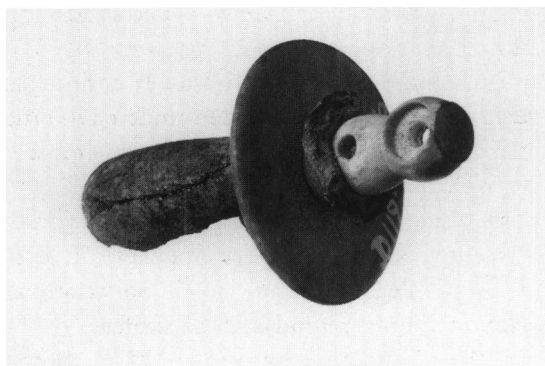

Fig. 51. En sut fundet i koret ved restaureringen 1965 (s. 1894). NE fot. 1989. - *A baby's dummy found in the chancel when the church was restored in 1965.*

Fig. 52. Rest af nu nedtaget, nygotisk gravgitter af støbejern (s. 1896). NE fot. 1989. - *Remains of a dismantled Neo-Gothic wrought iron railing marking a grave.*

velse. Kalksten, 103x65 cm, med slebet skriftfelt hvorpå fordybede versaler, derunder årstallet 1852. På sokkel med reliefhugget bladranke.

3) O. 1875. Sognepræst Hans Kristian Rask, *5. jan. 1805, †29. okt. 1875. Hvid marmorstele, 108x50 cm, med fordybede versaler og over indskriften ligeledes fordybet latinsk kors.

Endnu i 1960'erne hegnedes gravstedet af et †støbejernsgitter, hvis låge dog manglede.

På familien Lerches gravsted syd for kirken står fem monumenter:

1) O. 1866. Ellen Sophie Lerche, *3. april 1861, †15. maj 1866. Grottesten med indfældet marmorplade, 38x21 cm, hvorpå fordybede versaler.

2) O. 1866. Waldemar Wilhelm Lerche, *18. jan. 1865, †15. okt. 1866. Udseende som nr. 1, dog måler marmorpladen 41x32 cm.

3) O. 1895. Greve Wilhelm Cornelius Magnus Lerche (til Birkendegård), *30. juli 1820, †2. juli 1895, og grevinde Vilhelmine Conradine Lerche, født Barner, *24. juni 1836, †28. sept. 1876. Sort, poleret marmorstele, 97x46 cm, med fordybet versalindskrift.

4) O. 1916. Baron Wilhelm Lerche, *13. aug. 1857, †26. jan. 1916. Mørk granitsten med fordybede versaler.

5) O. 1916. Comtesse Marie Regitze Lerche,

*4. febr. 1863, †20. nov. 1916. Mørk granitsten med fordybede versaler.

Endnu i 1960'erne hegnedes gravstedet af et nygotisk (†)støbejernsgitter (fig. 52), som er nedtaget på grund af ælde. Af et fotografi 1896 fremgår, at området dengang var delt i flere gravsteder.

I den indvendige side af kirkegårdens nord- og vestmur sidder adskillige mindre, hvide marmortavler, hvoraf kun få er dateret. En undertagelse danner fem tavler i den nordre del af vestmuren, hvor Viskingegårds gravsted må have ligget. Indskrifterne er med fordybede versaler.

1) O. 1849. Søren Petersen, ejer af Vidskindegaard, †3. sept. 1839 i sit 70. år. Hvid marmortavle, 36x63 cm.

2) O. 1857. Else Marie Petersen, født Ostermann, *7. okt. 1780, †24. maj 1857. Hvid marmortavle, 37x64 cm.

3) O. 1868. Carl Emil Fraas, *12. marts 1812, †12. juli 1868. Hvid marmortavle, 39x68 cm.

4) O. 1898. Henrikke Kirstine Fraas, født Pedersen, *23. sept. 1813, †12. juli 1898. Hvid marmortavle, 36x62 cm.

5) O. 1918. Jens Wolder Fraas, *30. dec. 1843, †2. sept. 1918. Hvid marmortavle, 42x64 cm.

KILDER OG HENVISNINGER

LA. *Pastoratsarkivet*. H4. Byggesager for Viskinge og Avnsø kirker og præstegården (indeholder bl.a. sager vedr. kalkmalerierne 1895-97 samt restaureringen 1959-68). - *Ved embedet*. Kaldsprotokol 1738-1806. - Liber daticus 1-2. O. 1809-19(66). - Synsprotokol 1862-19(66). - Se i øvrigt arkivalier for Holbæk amt i almindelighed s. 50.

NM2. Indberetning til Oldsagskommissionen 1810. Indberetninger ved Erik Schiødt 1883 (kalkmalerier), cirkulære til biskopperne 1890, J. Magnus-Petersen 1895 (kalkmalerier og kobberstik), Aage H. Mathiesen og P. Hauberg 1895 (bygning og inventar), J. Magnus-Petersen 1897 (†kalkmalerier i nordkapellet; kopi af original i Landsarkivet), J. Magnus-Petersen 1898 og Eigil Rothe 1898 og 1902 (forslag til nordkapellets benyttelse med kalkmalerier), Erik Skov 1957 (gravsten), Åge Sørensen 1960 (prædikestol, indgangsdør til våbenhus, sakristiets vægskab og to epitafier), Elna Møller og Thora Fisker 1966 (bygning), Erik Moltke 1966 (inventar), Thora

Fisker 1966 (alterbord), Åge Sørensen 1966 (epitafier og gravtræ), Egmont Lind 1967 (kalkmalerier) og Birgitte Skov 1981 (inventar og gravminder). - Bygningsbeskrivelse og kalkmalerier ved Hugo Johansen, inventar og gravminder ved Marie-Louise Jørgensen. Redaktionen afsluttet 1989.

Tegninger. NM2. Kalkmaleri, usign. 1878. - Akvarel af kalkmalerier ved Erik Schiødt 1883. - Klokke ved J. Magnus-Petersen 1891. - Fire akvareller af kalkmalerier ved J. Magnus-Petersen 1895. - Plan og bygningsdetaljer ved Aage H. Mathiesen 1895. - Akvarel af †kalkmaleri i nordkapellet ved Eigil Rothe 1897. - Usign. måleblad, plan og snit i nordkapel ved C. M. Smidt? - Plan og diverse forslag til ændring af nordkapel ved C. M. Smidt 1902. - Plan ved Aage Herløw 1926. - Tårnvindue. Tryk af skitse ved Jan Gehl 1965. - Plan og notater vedr. udgravning i kor og skib ved Kjeld de Fine Licht 1965. - Plan ved Per Godtfredsen 1966.

Notebøger. N. L. Høyen XII, 4. - J. J. A. Worsaae, XX, 39. - J. Kornerup XI, 24f. - E. Rothe, I, 16.

Litteratur. Ulla Haastrup: Kalkmaleri i Viskinge og kunst i Westfalen, i NMArb. 1967, s. 5-18.

¹ Roskildebispens jordebog s. 163.

² Repert. nr. 7459.

³ Repert. nr. 238.

⁴ De ældste danske Archivregistraturer, 3, 1865, s. 363.

⁵ Landebogen s. 130.

⁶ Kongens patronatsret nævnes 1647 (note 56) og 1695 (note 64).

⁷ Kronens Skøder III, 297.

⁸ LA. Bispearkivet. 1738-1817. Specielle indb.

⁹ LA. Bispearkivet. 1729-97. Indb. om kirkekøb.

¹⁰ RA. DaKanc. G119. (1799)-1828. Originale skøder til kongen på jus vocandi.

¹¹ Ved embedet. Synsprot. 1862-19(66).

¹² NM6. Fundprot. 2888/1965; endvidere Jørgen Steen Jensen: Møntfund fra kirkegulvene i det gamle Holbæk amt, i ÅrbHolbæk 1976, s. 122.

¹³ Inv. nr. D104-25 samt 290-91/1965.

¹⁴ 1926 omtales behov for udvidelse af kirkegården (note 11).

¹⁵ Jfr. Sjællands Tidende 23. okt. 1964.

¹⁶ Muren ses tillige på fotografi i NM2. ved H. Agersnap 1926.

¹⁷ Ved samme lejlighed fik man tilladelse til at tage en halv meter af kirkegårdsmuren, jfr. note 41.

¹⁸ Jfr. note 80 og note 23.

¹⁹ Sml. f.eks. Tømmerup, Rørby og Svallerup (s. 1406, 1498 og 1585).

^{2,1} LA. Skippinge og Ods hrdr.s provsti. 1824-36, 1831-44, 1844-61, 1862-75. Synsforretningsprot.

²¹ 1665 omtales reparation på kirkeporten, og 1667 forfærdigedes en ny kirkeport (note 23).

²² Forslaget herom (ved arkitekt A. Monrad Hansen) er dateret 1977.

²³ RA. Rtk. Rev. rgsk. Kirkerghsk. 1661-72. Kalundborg og Sæbygård amter.

²⁴ Bygningen ses ikke på landsbyplanen fra 1808 (fig. 2).

²⁵ Det nedrevne kor i Soderup har også kun været knap tre meter i kirkens længderetning (s. 279). Det skal i øvrigt nævnes, at denne frådstensbygning har levn af kalkmalerier, udført af et værksted, som også har arbejdet i Hvideslægtens Fjenneslev.

²⁶ På Åge Herløws opmåling af kirken 1926 er døren tegnet i oprindelig skikkelse med det ydre døranslag.

²⁷ Et vestpulpitur med cirkelvinduer kendes således fra Absalons kirke på Amager, Tårnby (DK. Kbh. Amt s. 278f.). Såvel i Tårnby som i to andre af Hvideslægtens kirker - Fjenneslev og Tveje Merløse - fremhæves vestpulpituret ydermere af en tårnophugning, hvilket ikke synes planlagt i Viskinge. Et interessant eksempel på brugen af cirkelvinduer som belysning af et pulpitur i skibets østende kendes fra Uggeløse (DK. Frborg. s. 2006f.; endvidere Elna Møller og Henrik Græbe: Uggeløse kirke i søgelyset, i NMArb. 1972, s. 67-76).

²⁸ Tilsvarende spring i vestgavlen, sammenhængende med forsvundet pulpitur kendes fra Kundby (s. 622f.) og Vallekilde (Ods hrd.).

²⁹ Magnus-Petersen opfattede døren som sekundær, (jfr. indb. om kalkmalerier 1897), men herimod taler nordvæggens maleri (fig. 15) og navnlig murlivets kanal til stængebom.

³⁰ Sml. kapellerne ved Gierslev (s. 1121 og 1124) med yderligere eksempler i note 24.

³¹ LA. Bispearkivet. 1758-59. Hist. efterretn. til HofmFund.

³² I visitatsberetningen fra dette år hedder det blot, at »Døren til Capellen [var] udelugt«, dvs. afsondret, jfr. RA. DaKanc. F47. Indb. fra gejstligheden om kirkernes tilstand.

³³ Dette år anskaffedes to klokkestrenger, af hvilke »den ene går ned gennem hvælvingen i kirken, den anden (er) til at ringe i tårnet«. 1667 omtales dog kun to klokker, begge i tårnet, jfr. note 23.

³⁴ De fremdragne levn af korbuens nordre vange viste en murtykkelse på 99 cm.

³⁵ Mesterens arbejder opregnes bl.a. hos Mackeprang: Døbefonte s. 92f. Her omtales dog ikke Viskingerelieffet, ej heller et mindre fragment, nu indsat på nordvæggen i våbenhuset ved Tveje-Merløse kirke, en anden af slægtens besiddelser. Tidspunktet for tilblivelsen af disse arbejder synes at være årene o. 1200, jfr. dateringen af Fjenneslevs vestpulpitur (DK. Sorø s. 1213); endvidere Otto Norn: Rhinlandsk Stil paa Sjælland, i Nordisk medeltid. Konsthistoriska studier tillägnade Armin Tuulse, Stockholm 1967, s. 102ff.

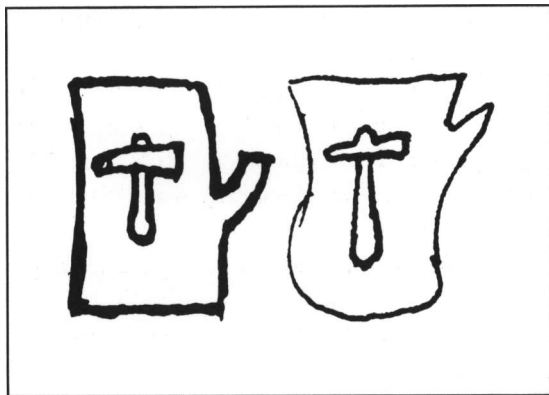

Fig. 53a-b. Skjold med hammermærke. †Kalkmaleri o. 1425-50 a. Detalje fra ridder på arkaden mellem kapel og skib (s. 1875). Notat ved Eigil Rothe 1897. b. På undersiden af nordre skjoldbue i tredje fag (s. 1874). Notat ved Chr. Axel Jensen 1898. NM2. - a-b. *Shield with a hammer mark. †Mural painting c. 1425-50. a. Detail of a knight on the arcade between the chapel and nave, noted by Eigil Rothe 1897. b. On the under side of the north wall rib in the third bay, noted by Chr. Axel Jensen 1898.*

³⁶ Skitseopmåling ved Jan Gehl 1965 (kopi i NM2).

³⁷ RA. DaKanc. D19. 1699-1771. Koncepter og indlæg til Sjællandske registre.

³⁸ NM2. Håndskriftsaml. Indb. vedr. Sjælland til Thurah og Hoffman 1755 og 1773. I-II.

³⁹ Larsen: Holbæk, 1, s. 197.

⁴⁰ Allerede 1937 var et første trægulv lagt i stolestaderne, jfr. note 41.

⁴¹ Ved embedet. Liber daticus 1-2. 0.1809- 19(66).

⁴² Notebog XX, 39.

⁴³ Magnus-Petersen: Kalkmalerier s. 114, som refererer til en indb. ved pastor J. B. Helms 1883.

⁴⁴ Ministeriets beslutning om at forbyde restaurering af Himmelkroningen er meddelt i skrivelse af 30. juli 1895. Der gives ingen begrundelse; men utvivlsomt er beslutningen udsprunget af modvilje og bekymring hos den stedlige præst, pastor Schouboe, en broder til biskoppen for Roskilde stift. Museets direktør, Henry Petersen, forsøgte at ændre beslutningen, bl.a. ved at indhente sagkyndige udtalelser fra Magnus-Petersen og Jacob Kornerup, hvis svar er dateret 4. aug. og 16. okt. 1895. Kornerups skrivelse bygger også på resultatet af egne iagttagelser, jfr. notebog, XI, 24f.

⁴⁵ Sml. f.eks. Torup og Uggeløse (DK. Frborg. s. 1639 og 2010).

⁴⁶ Udredningen af de kunstneriske forudsætninger og en radikal nydatering til o. 1425, skyldes Ulla Hastrup: Kalkmaleri i Viskinge og kunst i Westfalen, i NMArb. 1967, s. 5-18; endvidere samme i Ulla Haa-

strup og Robert Egevang, red.: Danske kalkmalerier 1375-1475, 1985, opslag 27 og 28. Erik Schiødt henregnede udsmykningen til o. 1500, Magnus-Petersen til ca. 1470-80 og Egmont Lind til ca. 1470. Det skal dog nævnes, at Beckett (DaKunst II, 335) daterer malierne til 1400'ernes første halvdel.

⁴⁷ Under Bespottelsen i ypperstepræstens palads blev Kristi ansigt tildækket (Mark. 14,65), således som f.eks. fremstillet på Parisersættet fra 1333 og kalkmalerier i Nødebo (DK. Frborg. s. 381, 1072). Undertiden er øjenbindet tillige overført til fremstillinger af den anden bespottelse i Pilatus palads, jfr. Gertrud Schiller: *Ikongraphie der christlichen Kunst*, 2, Gütersloh 1968, s. 79f. I Israel van Meckenems passionsserie fra o. 1480 er Bespottelsen af Kristus med bind for øjnene gengivet som baggrundscene i såvel Kristus for Annas som i Tornekroningen, jfr. Alan Shestack, udg.: *Fifteenth Century Engravings of Northern Europe from the National Gallery of Art*, Washington D.C. 1968, kat. nr. 185 og 87.

⁴⁸ På Erik Schiødtes akvarel er tornekronen angivet med grøn farve.

⁴⁹ Sml. f.eks. kalkmaleri i Kongsted (DK. Præstø s. 534f.). Endvidere et forsvundet kalkmaleri i Mariekirken i Danzig, der til dels bygger på samme forlæg, som er benyttet i Viskinge, jfr. Haastrup (note 46) s.

10f. Kalkmaleriet i Danzig er beskrevet hos Willi Drost: *Die Marienkirche in Danzig und ihre Kunstschätze* (Bau- und Kunstdenkmäler des deutschen Ostens. Reihe A: Kunstdenkmäler der Stadt Danzig, 4), Stuttgart 1963, s. 104, tvl. 69.

⁵⁰ Jfr. Gertrud Schiller: *Ikongraphie der christlichen Kunst*, 4, 2 (Maria), Gütersloh 1980, s. 150f.; Erwin Panofsky: *The Life and Art of Albrecht Dürer*, Princeton 1955, s. 124. Haastrup (note 46) s. 17 henviser til tavlemaleri af Liesborn mesteren, som dateres til 1400'ernes sidste tredjedel, jfr. Alfred Stange: *Deutsche Malerei der Gotik*, VI, Berlin 1954, s. 35, fig. 62. Blandt vore hjemlige kalkmalerier dukker motivet også først op sent, sml. f.eks. Gørlev (s. 1194) eller det nylig fremdragne billede i nordkapellet ved Stenlille (Merløse hrd., Holbæk amt), begge fra 1500'ernes begyndelse.

⁵¹ Jfr. fotografier fra genafdækningen.

⁵² Citatet stammer fra Chr. Axel Jensens notat vedr. Oldskriftselskabets sommerudflugt 1898, jfr. Arkitekten 1898, s. 728. I Rothes forslag til nordkappellets omdannelse 1902 hedder det om skjoldet, at det var »malet på underfladen af en skjoldbue inde i kirken«.

⁵³ I kladden til direktør Møllerups ansøgning, dateret 15. nov. 1897, om bevilling af midler til kapellets restaurering siges skrivelser at være bilagt med Magnus-Petersens indb. »samt to blade gengivelser, henholdsvis ved professoren og kunstmaler Rothe«; sidstnævnte findes i NM2.s arkiv (fig. 15), mens Magnus-Petersens tegning synes forsvundet.

⁵⁴ Rytterens skjold er aftegnet af Rothe og viser en stivere form end i skibet. Sammen med skjoldet er skitseret tre minuskier »prv«; sidstnævnte med forkortelsesstreg, jfr. notebog, I, 16.

⁵⁵ Rytterbilledets udlægning som stifterportræt kan skyldes Nationalmuseets daværende direktør W. Møllerup, der interesserede sig stærkt for kirkens kalkmalerier (jfr. Oldskriftselskabets sommerudflugt 1898, note 52). Han søgte at få våbenet identificeret gennem heraldikeren A. Thiset (svar fra denne dateret 4. sept. 1897), der ikke kendte våbenet, som i øvrigt forekom ham atypisk. I Rothes forslag til kapellets omdannelse udvikles stiftertolkningen, som ikke siden synes anfægtet, jfr. Haastrup (note 46, s. 18); Søren Kaspersen: *Kalkmaleri og samfund 1241-1340/50*, i Brian Patrick McGuire, udg.: *Kulturblostring og samfundskrise i 1300-tallet*, 1979, s. 149; Harry Christensen: *Adel og kultur i det 15. århundredes Danmark*, i *Festskrift til Troels Dahlerup*, 1985, s. 147 (note 60).

⁵⁶ LA. Skippinge hrd.s provsti. 1647-1873. Herreds-bog.

⁵⁷ I indb. 1758 (note 31) står 1744 og i den fra 1772 (note 38) læses 1745. Førstnævnte må vel, da det er nærmest hændelsen, formodes at være det rigtige.

⁵⁸ Mynster: *Visitatsdagbøger* II, 64.

⁵⁹ Jfr. påtegning på Magnus-Petersens indb.

⁶⁰ Jfr. note 31. Der foreligger den mulighed, at præsten, fordi Niels Slanges våben sås på altersølvbet og en af klokkerne, har draget den slutning, at N. S. havde skænket disse inventargenstande, men det behøver ikke være tilfældet.

⁶¹ LA. Bispearkivet. Skippinge hrd. 1617-1820.

⁶² Jfr. synets forslag 1891 om at anskaffe en større æske, jfr. note 11.

⁶³ Fr. Laurits Grün: *Danske Guld- og Sølvsmedes Stempler og Mærker*, 1943, s. 66.

⁶⁴ Jfr. note 56.

⁶⁵ Ifølge kirkeritualet 1685 skulle degnen antegne de skriftende i en bog, og præsten tælle dem ved hjælp af en skriftetavle for at sikre, at ingen unddrog sig kirkens sjælesorg, og at nøjagtig det nødvendige kvantum vin og brød blev konsekret, jfr. Danmark og Norges kirkeritual af 1685, udg. af Svend Borregaard, 1953. Se endvidere Erik Skov: *Skriftemål og skriftestol*, i *Kirkens bygning og brug*. Studier til-egnet Elna Møller, 1983, s. 109-25, især s. 116 og fig. 13.

⁶⁶ LA. Holbæk amts provsti. 1808-23. Synsforretningsprot.

⁶⁷ S. 548, 798 og 833 med fig. 25, jfr. Mackeprang: *Døbefonte* s. 98, hvor det anføres, at de har en ikke ringe lighed med visse af Roskildetypens fonte.

⁶⁸ S. 1704 med fig. 27, s. 1600 med fig. 21 og blandt stolene af Kalundborgtype eksempelvis Raklev s. 1392, fig. 23 eller Store Fuglede s. 1626, fig. 23.

Fig. 54. Detalje af epitafium nr. 1 fra 1660. Storstykkets maleri efter af-dækning (s. 1890). Jørgen Høj Madsen fot. 1966. - *Detail of wall monument no. 1 from 1660. The central panel after uncovering.*

⁶⁹ En bekræftelse herpå fås måske i konservators undersøgelsesberetning 1960, som oplyser, at stolen indvendig er beklædt med et ret nyt fyldingspanel.

⁷⁰ Ved undersøgelse 1960 konstateredes tre lag farve. Det ældste havde sort postament med hvid marmorering og sort arkadefylding, hvidt på gesimsen og vistnok hvide søjler. Derover lå en egetræsmaling, omtalt 1862 (jfr. note 11), og øverst en staffering med grågrønt, blågråt og gråt.

⁷¹ 1827 trængte prædikestolen med himmel til eftersyn. Fornyelsen kan være sket herefter. Følgende år var kirken under reparation, hvorved de udsatte mangler forventedes afhjulpne (note 20).

⁷² Samme skriftsted, ganske vist fornyet, findes på skriftstolen i Janderup (DK. Thisted s. 458).

⁷³ S. 1106, fig. 26-27 og s. 1707 med fig. 29.

⁷⁴ S. 1839, DK. Sorø s. 254, fig. 17 og s. 156, fig. 40-41.

⁷⁵ Sml. Lennart Karlsson: *Medieval Ironwork in Sweden*, Stockholm 1988, I, 347-49.

⁷⁶ Sammen med J. C. Hauberg overtog J. H. Helle-rung 1872 Gamst & Lunds Etablissement, jfr. C. Ny-

rop: O. J. Winstrup og P. J. Winstrup, *et Stykke Industrihistorie*, i *Maanedsskrift for tekniske Meddelel-ser*, red. E. Bruun, 1880, s. 128.

⁷⁷ RA. Københavns Universitets arkiv. 41.03. Trinitatis kirke. Forskellige dok. o. 1657-1735.

⁷⁸ Sml. klokken i Munke Bjergby fra 1578 (DK. Sorø s. 376 og sagregisteret sammesteds).

⁷⁹ 1 Tibirke hænger en klokke fra 1710 udført af samme støber (DK. Frborg. s. 1333).

⁸⁰ Det understreges, at ritmesteren var en fornem herre, thi 7. april 1660 lod han sin staldmester be-grave, jfr. note 31.

⁸¹ Sml. E. F. C. Lund: *Danske malede Portrætter*, IX, 1903, s. 105. Om billedskæreren, se Chr. Axel Jensen: *Lorents Jørgensen, Billedsnider*, i *ÅrbHolbæk*, 1910, s. 5-20.

⁸² Oversættelse ved H. D. Schepeleln.

⁸³ KglBibl. NyKglSaml. 2246. Fr. Algreen Ussing: *Gravskrifter osv.* 1-2. 1856-64.

⁸⁴ Nævnt blandt flere af Kai Uldall: *Gravtræ og Grav-ramme*, i *NMArb.* 1931, s. 49.

⁸⁵ Jfr. note 31. HofmFund. meddeler, at J. C. Ernst til

Avnsøgård var gift først 1703 med fru Magdalene Foss, anden gang 1719 med fru Margrethe Elisabeth Veinmans, og efterlod i første ægteskab en datter, der forfattede det gengivne vers. Han døde over 84 år gammel 1750. Hans ældre søster, Margrethe, var gift med Niels Slange.

⁸⁶ LAVib. Håndskriftsaml. H7 (2) 62. Sjælland. Niels Lachmann: Udkastning til en fuldstændig Beskrivelse over gamle og nye mærkværdige Ting..., jfr. også HofmFund. VIII, 225.

⁸⁷ Hanne Frøsig Dalgaard har været behjælpelig ved dateringen.